

NÕUKOGUDE TSIVIILPROTSESSI KUI SOTSIAALSE JUHTIMISE ALLSÜSTEEMI PRINTSIIBID

J. O d a r ,
aspirant

Tsiviilõiguse ja -protsessi kateeder

1

TSIVIILPROTSESSI PRINTSIIBID JUHTIMISPRINTSIIPIDE HIERARHIAS

Käesolevas töös on seatud eesmärgiks käsitleda tsiviilprotsessi printsiipe süsteemselt, s. o.: 1) eristada tsiviilprotsessi printsiipe muudest õiguslikest ja mitteõiguslikest printsiipidest; 2) määratleda tsiviilprotsessi printsiipide koht sotsiaalse juhtimise printsiipide hierarhias; 3) näidata sotsiaalse juhtimise üldprintsiipide, riikliku juhtimise printsiipide ja õigusemõistmise printsiipide osa ja mõju tsiviilprotsessile ning nende realiseerimise vorme tsiviilprotsessi normide kaudu.

Kuivõrd õigusnormid ise ei määra, millise seaduspärasuse või põhimõtte nad fikseerivad printsiibina, vaid seda teeb õigusteooria, analüüsides nii õigusnorme kui ka nende reguleerimise objektiks olevaid suhteid, siis sedavõrd on printsiipide käsitus, printsiipide olemuse määramine, nende väljatoomine ja süstematiseerimine õigusteooria probleem. Samal ajal tuleb siiski vahet teha õiguse printsiipide (õigusnormides fikseeritud printsiipide) ja teadusharu vastavate printsiipide vahel. Teadusharu printsiibid on lähtealuseks tea-

dusharu objekti uurimisel. Et aga igal õigusharul on oma reguleerimisese, mis ei lange kokku vastava teadusharu uurimisobjektiga, siis ei pruugi kattuda ka teadusharu ja õigusharu printsiibid. Teadusharu ülesandeks on objektiivse tegelikkuse, õigusnormide ja nende mõju ning arengu seaduspärasuste uurimise kaudu kaasa aidata vastavate ideede kujundamisele ja nende õiguslikeks printsiipideks formeerumisele õigusnormide kaudu. Teadusharu ise mingeid õiguslike printsiipe ei kehtesta. Täpsuse mõttes soovivad nii K. Judelson kui ka V. Semjonov rääkida protsessiõiguse printsiipideest (1, lk. 32; 2, lk. 186).

Kuivõrd õiguse printsiibid üldse ja ka tsiviilprotsessiõiguse printsiibid kajastuvad eelkõige teoreetilises käsitluses (mitte õigusliku reguleerimise mõttes), siis peamegi vajalikuks alustada kirjanduse analüüsi. Seejärel tuuakse ära printsiipide hierarhiline süsteem ning näidatakse selle mõju tsiviilprotsessile, s. o. määratletakse tsiviilprotsessi printsiipide koht printsiipide üldises hierarhilises süsteemis.

Pikka aega ei tehtud meie õigusteoorias vahet sotsialistliku õiguse üldprintsiipide, üksikute õigusharude ja õigusinstituutide printsiipide vahel. Sellest kõnelevadmitmete õigusharude õpikud, kus vastava õigusharu printsiipide all tuuakse ära sotsialistliku õiguse printsiipe või ka selliseid kategooriaid, mis ei kujuta endast üldse õiguse printsiipe. Selles osas märgib õigesti S. Bratus, et ei saa õiguse printsiipidena esitada mitmesuguseid sotsiaalseid nähtusi ega kanda sotsialismi üldprintsiipe üle õiguse printsiipideks (3, lk. 48). Samas - kuigi S. Bratus õigustatult väidab, et näiteks sotsialistliku seaduslikkuse printsiibis pole midagi spetsiifilist tsiviilõigusele ja et see on pigem sotsialistliku õiguse üldprintsiip - ometigi peab ta tsiviilõiguse printsiibiks teist sama üldist printsiipi - demokraatliku tsentralismi printsiipi (3, lk. 50, 52).

Viimastes riigi- ja õiguse teooria õpikutes on haka-

tud eristama sotsialistliku õiguse üldprintsipi üksikute õigusharude printsiipidest (4, lk. 345) või isegi üksikute õigusharude printsiipe ja reale õigusharudele ühiseid printsiipe (5, lk. 382).

Et sotsialistliku õiguse printsiibid määrab ära sotsialistliku ühiskonnakorra areng, siis on ka mõistetav uute printsiipide formeerumine sotsialistlikus õiguses. 1968. a. ilmunud õigusteooria õpik toob näiteks täiendavalt juurde printsiibi "majanduse tsentraliseeritud plaanipärase juhtimise kooskõlastamine ettevõtte laialdase iseseisvusega". Majandusreform muutis tõepoolest oluliselt tsentraliseeritud juhtimise ja ettevõtte iseseisvuse vahekorda, planeerimise ja ettevõtte õiguste vahekorda, laiendas ettevõtte õigusi ja seadis uued nõuded ettevõtte õigusliku seisundi ja tema õiguslike vahekordade reguleerimisele. Seetõttu on mõeldav nende uute objektiivsete nõuete õiguslikuks printsiibiks formuleerimine. Ühtlasi jääb aga arusaamatuks 1970. a. ilmunud riigi- ja õiguse teooria õpikus mitmete täiesti uute printsiipide äratoomine, mis sotsialistlikule õigusele varemgi omased olid, kuigi neid ei peetud printsiipideks: õpikus märgitakse sotsialistlikku demokratismi, internatsionalismi ja humanismi iseseisvate printsiipidena. Varasemates õpikutes öeldakse, et kõiki sotsialistliku õiguse printsiipe iseloomustab sotsialistlik humanism ja demokraatia (S. Bratus, I. Samoštšenko - 6, lk. 85).

Hiljem lisanduvad erialases kirjanduses õiguse üldprintsipiidele veel võrdsuse printsiip, sunni ja veenmise ühendamise printsiip, süülise vastutuse printsiip (E. Luksaševa - 7, lk. 25-29).

Eeltoodud käsitlus näitab, et ikka pole veel õiguse teoorias suudetud kokku leppida õiguse printsiibi olemuses ja selle konkreetsetes väljendusvormides. Seetõttu ongi võimalikuks saanud sotsialistliku õiguse eri külgede, iseloomulike joonte ja omaduste printsiipideks ülendamine. Sellisele järeldusele jõuab ka V. Semjonov (8, lk. 5).

Seega osutub vajalikuks anda enne printsiipide sisulise käsitluse juurde asumist printsiibi määrang.

Printsiip (ld. principum 'alus, hakatus') tähendab põhialust, ürgalust, põhimõtet, põhilauset (9, lk. 429).

"Printsiibid või alused - need on vastava nähtuse olemuse üldistatud väljendus, mis peegeldavad objektiivselt olemasolevat reaalsust ja selles toimivaid seaduspärasusi" (10, lk. 6).

"Printsiipe mitte ei kohaldata loodusele ja inimkonna ajaloole, vaid need adstraheeritakse neist," kirjutab F. Engels (11, lk. 34).

"Printsiip - see on juhtiv alus, mateeria või ühiskonna liikumise seadus, aga samuti seadus sellise või teise liikumise vormi saanud nähtusest" (S. Bratus - 3, lk. 48).

Sotsialistliku õiguse printsiibid on objektiivselt ära määratud sotsialistlike ühiskondlike suhete olemusega, sotsialistliku ühiskonna majandusliku ja poliitilise struktuuriga ja kajastavad sotsialistliku ühiskonna arengu objektiivseid seaduspärasusi (E. Lukaševa - 7, lk. 22).

Printsiip on ühelt poolt subjektiivne, sest ta on tunnetuse tulemusel subjekti teadvuses tehtud üldistus. Teiselt poolt väljendab printsiip olemuselt objektiivseid seaduspärasusi. Seega võib printsiipi sõnastada kui subjekti poolt tunnetatud ja formuleeritud konkreetse objektiivse nähtuse olemust väljendavat juhtideed.

Õigus kuulub ideoloogiliste nähtuste hulka, järelikult peavad sinna kuuluma ka tema printsiibid. Nad peavad väljendama ühiskonna arengu objektiivseid seaduspärasusi. Inimese teadvust läbinud ja tema poolt tunnetatud ühiskonnaarengu seaduspärasused muutuvad õiguse printsiibiks vaid siis, kui riigi tahe on neile andnud väljenduse õigusnormis: juhtiv idee peab olema saanud normatiivse kinnituse ja väljenduse.

J. Ananjeva eristab õiguse printsiibi määratlemisel sisu ja vormi. Sisuks on arvatud nõukogude rahva õigus-

teadvuse juhtivad ideed ja vormiks õigusnorm. Ta peab printsiipi ideoloogiliseks kategooriaks. Pole õige samastada seda materia liikumise seadustega (13, lk. 6-7).

M. Cieslak eristab printsiipe abstraktses ja konkreetses tähenduses. Abstraktse printsiibi all peab ta silmas üldistatud skeemi või mudelit, mis pole seotud ühegi kindla õigussüsteemiga. Sellisele protsessiprintsiibile võib leida alati vastandprintsiibi. Suulisuse printsiibile vastandub kirjalikkuse printsiip jne. Kui siduda abstraktne printsiip mingi kindla õigussüsteemiga, võime rääkida konkreetsest printsiibist. Konkreetne printsiip kajastub õigusnormides ja on tagatud riigi sunnijõuga (14, lk. 161-162).

Sotsialistliku õiguse printsiibid leiavad oma väljenduse õigusnormides ja reguleerivad muuhulgas ka protsessuaalset tegevust õigusnormide kaudu (N. Tšetšina - 15, lk. 78-79; vt. J. Ananjeva - 16, lk. 18; J. Gendzehadze - 17, lk. 25; O. Joffe - 18, lk. 16).

Nõukogude õiguse printsiip oleks seega nõukogude riikliku juhtimise subjekti poolt tunnetatud sotsialistliku ühiskonna objektiivse arengu olemust kajastav juhtidee, mis on väljendatud õigusnormides.

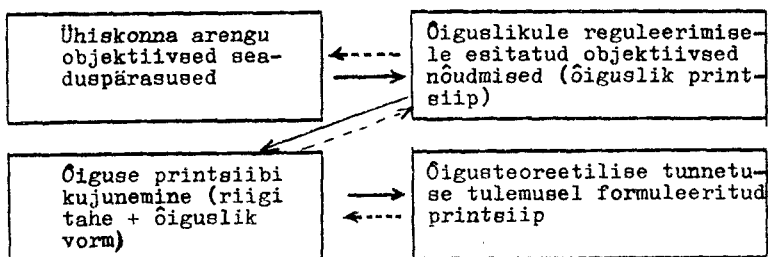
S. Bratus räägib sotsialismi printsiipide transformeerimisest õigusnormide kaudu õiguse printsiipideks. Samas teeb ta tabava märkuse, et mingi õigusharu printsiibid peame me leidma neist õigusnormidest endast. Kui printsiibid pole formuleeritud neis õigusnormides, tuleb nad leida õigusharu moodustavate normide hulgast (3, lk. 48).

Selles formuleeringus on palju tõtt. Asi seisneb nimelt selles, et õigusnormides kajastuvaid juhtideid ei nimeta seaduseandja printsiipideks. Kuid samas pole ka päris täpne öelda, et õigusharu printsiibid tuleb leida vaid õigusnormide kaudu. Õigusnormide analüüs on küll osaliselt aluseks õiguse printsiipide teaduslikule analüüsile, nende sisu ja ulatuse avamisele, kuid ainult sellega piirduda ei saa. Tuleb arvestada, et ühiskonna arengu seaduspärasused formuleeruvad printsiipideks juba pärast nende tunnetamist inimteadvuse poolt.

Sellel tasandil on printsiipe nimetatud ka õiguslikeks printsiipideks, eristamaks neid õigusnormides fikseerimist leidnud õiguse printsiipidest. Sotsialistlikus ühiskonnas väljendavad printsiibid töölisklassi (kogu rahva) poolt õiguslikule reguleerimisele esitatud objektiivselt põhistatud nõudmisi (48, lk. 46).

Töölisklassi objektiivsed nõudmised võivad olla leidnud teoreetilise põhistuse ka sotsialistlikus revolutsiooniteoorias, aga samuti teaduslik-teoreetilisest käsitluses veel enne nende formeerumist õiguse printsiipideks. Kuid need seaduspärasused ei pruugi olla leidnud teoreetilist käsitlust ka enne nende formeerumist õiguse printsiipideks. Seaduseandja, opereerides tunnetatud seaduspärasustega, fikseerib need õigusnormidena - seega muudab vastavad juhtideed õiguse printsiipideks. Neil juhtudel õiguse printsiip käib läbi veel teaduslik-teoreetilisest tunnetuse tee - õigusnormilt ühiskondlikele seaduspärasustele - ja tuuakse õigusteoreetilise analüüsi tulemusel välja õiguse printsiibina. Selles mõttes on õigusteoreetilisel analüüsil teatud tagasimõju ühiskondlikele suhetele. Õigusnormide ja nende aluseks olevate objektiivsete seaduspärasuste analüüs aitab omakorda täiustada õiguse printsiipide elluviimise vorme vastavate ettepanekute tegemise teel seadusandluse täiustamiseks.

Õiguse printsiibi kujunemine näeks skemaatiliselt järgmine:

Tsiviilprotsessi printsiipe käsitleva kirjanduse põhjal võime samuti järeldada, et nõukogude tsiviilprotsessi printsiipide käsitlemisel lähevad eri autorite seisukohad printsiipide arvu ja liigituse osas lahku. Iga autor esitab oma klassifikatsiooni, mis suuremal või väiksemal määral erineb teiste autorite omast.

Tsiviilprotsessiõiguse printsiipide hulka kantakse kirjanduses väga erinevaid põhimõtteid ja kord peetakse neid konstitutsioonilisteks, kord mitte. Kuivõrd ühed printsiibid kaovad, kord uuesti esile kerkivad, siis kerkib küsimus, kas tsiviilprotsessi printsiipide uurimise teaduslike lähtealustega on kõik korras. Meie arvates tuleb tsiviilprotsessi printsiipide teaduslike lähtealustena täpsustada järgmisi mõisteid: 1) printsiibi mõiste; 2) printsiibi ja tema elluviimise vormide vaherkord; 3) printsiipi-de käsitluse süsteemi alus.

Segadus on ilmselt tingitud sellest, et eri autorid on printsiipe käsitledes lähtunud erinevatelt lähtepositsioonidelt. Käsitlusel puudub ühtselt omaksvõetud teoreetiline lähtealus. Õiguse printsiipe ja üksikute õigusharude printsiipe tuleb vaadelda tervikliku juhtimissüsteemi kindlate koostisosadena (lülidena), millel on süsteemi teiste koostisosadega kindlad seosed.

Mitmed autorid ei formuleeri tsiviilprotsessi printsiipe käsitledes üldse printsiibi mõistet. Nõnda toimivad näiteks oma õpikutes S. Abramov ja A. Kleinman (19, lk.91).

Teine grupp autoreid räägib tsiviilprotsessiõiguse printsiipidest ja annab printsiipi mõistele ka oma määrangu. K. Judelson, M. Gurvitš, V. Semjonov ja S. Abramov oma hilisemais õpikuis peavad tsiviilprotsessiõiguse printsiipide all silmas tsiviilprotsessi normides väljendatud juh-tivaid ideid, seisukohti, algeid, kvalitatiivseid erisusi jne. (1, lk. 31-32; 20, lk. 35; 21, lk. 83; 22, lk. 24-25; 8, lk. 10; 23, lk. 26).

Tunnused, mis on omased sotsialistliku õiguse printsiipidele üldse, on omased ka tsiviilprotsessiõiguse print-

siipidele. Järelikult protsessiõiguse printsiipe võib määratleda kui juhtivaid ideid, põhialuseid, mis on kinnitatud protsessiõiguse vormis (normides) (N. Tšetšina - 15, lk. 79).

Nõukogude tsiviilprotsessiõiguse printsiip oleks see- ga nõukogude riikliku juhtimise subjekti poolt tunnetatud, teatud kindlas valdkonnas sotsialistliku ühiskondliku arengu objektiivset olemust kajastav juhtidee, mis on väljendatud tsiviilprotsessiõiguse normides.

Tsiviilprotsess kui tsiviilprotsessiõiguse normidega reguleeritud tegevus peab toimuma kooskõlas tsiviilprotsessiõiguse normidega ja järelikult ka nendes normides väljenduse leidnud tsiviilprotsessiõiguse printsiipidega. Sellest võib järeldada, et tsiviilprotsessiõiguse printsiibid on ühtlasi samal ajal ka tsiviilprotsessi (protsessuaalse tegevuse) printsiipideks. Rääkides tsiviilprotsessist, mõeldakse mõnikord selle all nii tsiviilprotsessiõigust kui ka selle õiguse normidega reguleeritud tsiviilprotsessuaalset tegevust.

Tsiviilprotsessiõiguse printsiipe käsitledes osa autoreid süsteematiseerib ja jaotab neid. Mitte kõik ei märgi aga seejuures, mille alusel nad seda teevad. Arutluskäike lähemalt tundma õppides võib mingite kindlate aluste olemasolu siiski järeldada. Aastate jooksul on samad autorid oma endisi jaotusaluseid nii mõnigi kord muutnud. Erinevaid seisukohti analüüsides võib välja tuua järgmised tsiviilprotsessi printsiipide klassifikatsiooni alused: a) printsiibi fikseerimise õiguslik allikas, mille tulemusel saadakse tsiviilprotsessi konstitutsioonilised ja mittekonstitutsioonilised printsiibid; b) printsiibi tegevuse ulatus; c) printsiibi tegevuse ulatus ja fikseerimise allikas koos. Kuid alati pole protsessuaalses kirjanduses selline jaotamisalus kaugeltki selgelt välja toodud. Nii räägitakse üheaegselt konstitutsioonilistest ja põhiprintsiipidest, selgitamata kas need kattuvad või mitte. Näiteks jagab S. Abramov tsiviilprotsessi konstitutsioonilisteks ja nen-

dega seotud ning neist tulenevaiks muudeks põhiprintsiipideks. Viimased ei ole konstitutsioonis fikseeritud. Kui võrd autor nimetab põhiprintsiipe, järelikult peab ta silmas ka mittepõhiliste printsiipide olemasolu võimalust. Kas need kattuvad konstitutsioonilistega või mitte, autori käsitlusest ei selgu (19, lk. 21-22; 23, lk. 26). A. Kleinman märgib 1954. a. ilmunud õpikus konstitutsioonilisi nõukogude kohtuprotsessi printsiipe ja teisi printsiipe, millele ta nime ei anna. Viimaseid nähtavasti konstitutsioonilisteks ei peeta (24, lk. 42-51). 1964. a. ilmunud õpikus räägib sama autor juba nõukogude tsiviilprotsessiõiguse printsiipidest. Edasi läheb jutt sotsialistliku õigusemõistmise printsiipidele, mis on jaotatud nende õigusliku fikseerimise allikate järgi. Esimesse gruppi jäävad konstitutsioonis ja tsiviilkohtumenetluse alustes kajastuvad printsiibid, teise gruppi ülejäänud printsiibid (25, lk. 19-34).

Printsiipide põhimõttelise liigitamise lelab olevat vajaliku ka V. Semjonov. Kõigepealt eraldab ta konstitutsioonilised kohtukorralduse printsiibid. Järgnevad õigusharudevahelised printsiibid, mis on omased nii kriminaal- kui tsiviilprotsessiõigusele. Lõpuks esitatakse spetsiifilised harukondlikud printsiibid, mis on iseloomulikud vaid tsiviilprotsessiõigusele. Sellisteks printsiipideks peab autor a) kohtu aktiivsust tsiviilasjade läbivaatamisel, b) poolte võrdsust võistlevas protsessivormis, c) dispositiivsust ja d) kohtuliku kaitse kättesaadavust (8, lk. 11-16).

Kohtumõistmise organiseerimise printsiipideks ja protsessuaalse tegevuse printsiipideks jagab tsiviilõiguse printsiibid M. Gurvitš (22, lk. 25-26).

Allikaktide tähtsusest ja printsiipide mõju ulatusest lähtudes süstematiseerib oma õpikuis tsiviilprotsessiõiguse printsiipe K. Judelson. Ta alustab konstitutsioonilistest printsiipidest, mis omakorda jagunevad kohtumenetluse ja tsiviilprotsessi printsiipideks. Seejärel tulevad tsiviilkohtumenetluse alustes fikseeritud harukondlikud tsi-

viilprotsessiõiguse printsiibid (1, lk. 32; 20, lk. 36). 1972. a. õpikus seab K. Judelson esikohale printsiibi mõjusfääri, seejärel alles nimetab allikaktide tähtsust. Süsteemi moodustavad üldõiguslikud, õigusharudevahelised ja tsiviilprotsessiõiguse printsiibid (21, lk. 33-35).

Beltodust pole raske näha, et nõukogude tsiviilprotsessiõiguse printsiipide hulka on kantud rida sotsialistliku õiguse üldprintsiipe ühelt poolt ja mitmeid harukondlikke, ainult õigusmõistmisele omaseid printsiipe teiselt poolt. Selle kinnituseks vaatleme T. Dobrovolskaja seisukohta nõukogude kriminaalprotsessiõiguse printsiipidest. Autor esitab sellised kriminaalprotsessiõiguse printsiibid, nagu sotsialistliku seaduslikkuse, avalikkuse, objektiivse tõe tuvastamise, võistlevuse, kohtunike võrdõiguslikkuse, rahva kaasistujate osavõtu, kohtunike sõltumatuse, kohtunike valitavuse jne. printsiibid (26, lk. 38-40).

Ilmselt ei saa neid põhimõtteid vaadelda vaid kriminaalprotsessiõigusele omastena, sest samu printsiipe esitavad tsiviilprotsessiõigust käsitlevad autorid. Nemad nimetavad neid omakorda tsiviilprotsessiõiguse printsiipideks. Kerkib küsimus, kas pole need nõuded esitatavad kogu õigusmõistmisele ja osaliselt laiemalegi ühiskondliku elusfäärile.

Ei saa eitada ühtegi esitatud printsiipide jaotamise võimalust (ka selliselt võib printsiipe klassifitseerida), kuid peab ütleva, et niisugustel jaotustel pole erilist tähtsust, sest enamasti on jaotus tehtud välise vormi alusel. Üks või teine printsiip ei väljendu kogu ulatuses ainult õigusaktis, kus ta on kinnitust leidnud, vaid peamiselt printsiibi enda olemuses. Isegi konstitutsioonis fikseeritud printsiibid pole kõik oma olemuselt ja mõjusfäärilt võrdsed. Ühed neist laienevad sotsiaalse elu kõikidele sfääridele, teised ainult üksikutele.

Isegi sel juhul, kui printsiipide süstematiseerimise alused eri autoritel suuremal või väiksemal määral kattuvad, on ometigi printsiibid, mida keegi ühte või teise liiki kan-

nab, enamasti erinevad. Vaid V. Semjonov ja K. Judelson on lõpuks mingi sūsteemini jõudnud, mis sūstematiseeritava nāhtuse olemusele läheneb.

Õiget teed on läinud mitmete tsiviilõiguse õpikute autorid. Nad ei pea sotsialistliku õiguse üldprintsipi tsiviilõiguse spetsiifilisteks printsipiideks, vaid märgivad, et sotsialistliku ühiskonna iseloomulikud jooned, vaadatuina läbi õigusnormi prisma, muutuvad õiguse printsipiideks. Olles üldised kogu nõukogude õigusele, saavad nad eri õigusharudes spetsiifilise väljenduse, sealhulgas ka nõukogude tsiviilõiguses. Õpikus toodud kuuest printsibist ei pea autorid ühtki printsipi ainumaseks nõukogude tsiviilõigusele, vaid märgivad otseselt, et need on nõukogude õiguse üldised printsibid (68, lk. 16). Sama käsitus on toodud ka O. Joffe "Nõukogude tsiviilõiguse õpikus" (27, lk. 16-20). Et õpikute autorid peavad õigesti neid printsipi nõukogude õiguse üldisteks printsipiideks, siis loomulikult kajastub osa neist ka nõukogude tsiviilprotsessiõiguses, mida aga protsessiala teoreetikud sageli peavad tsiviilprotsessiõiguse eriprintsipiideks.

Välisest küljest läheb kaugemale J. Ananjeva. Printsibi mõjusfääri või ka riikliku juhtimise sfääride järgi jaotab ta printsibid kolme gruppi: 1) riigiaparaadi tegevuse üldprintsibid, 2) õigusemõistmise üldprintsibid ja 3) tsiviilkohtumenetluse eriprintsibid. Õigusemõistmise üldprintsipiidest nimetatakse õigusemõistmist 1) ainult kohtu poolt, 2) kohtukorralduse seaduse eeskirjade kohaselt valitud kohtunike poolt, 3) kollegiaalse kohtu poolt, 4) rahvakaasistujate osavõtul kõigis esimese instantsina tegutsevats kohtutes; 5) kohtupidamise rahvuskeelsust; 6) protsessi avalikkust; 7) kodanike üheõiguslust kohtu ja seaduse ees; 8) õigusemõistmist täpses vastavuses NSV Liidu ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide seadustega. Teise gruppi lisatakse veel asja kohtuliku arutamise printsibid: suulisus, vahenditus ja asja katkestamatu arutamine. Tsiviilkohtupidamise eriprintsipiideks on J. Ananjeva

käsitluses poolte võrdsus, võistlevus ja dispositiivsus (13, lk. 10-11).

Autor märgib õigesti, et sotsialistliku õiguse printsiipide süsteem kujutab endast õiguse kõikide printsiipide kogusummat nende ühtsuses, vastastikusel tingituses ja sõltuvuses. Konkreetse õigusharu printsiipide süsteem on sotsialistliku õiguse printsiipide süsteemi üks koostisosa (13, lk. 9).

Eeltoodud käsitluses on tehtud oluline samm tsiviilprotsessiõigusele laienevate printsiipide diferentseerimisel. Kerkib siiski küsimus, kas saab igasuguseid õigusemõistmisele esitatavaid nõudeid pidada õigusemõistmise printsiipideks ja kas kõik autori poolt loetletud nõuded kujutavad endast printsiipe. Nii on kaheldav, kas on vajalik eraldada kohtu kollegiaalsust ja asjade läbivaatamist rahvakaasistujate osavõtul kaheks omaette õigusemõistmise printsiibiks. "NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse aluste" § 8 fikseerib selle printsiibi vaid kollegiaalsuse printsiibina ja toob ära tema elluviimise vormi: esimese astme kohtutes - kohtunik ja kaks rahvakaasistujat; kassatsiooniastmes - kolm kohtu liiget. Kuigi "NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtumenetluse aluste" § 8 ja "Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksi" § 6 lisavad vastava paragrahvi pealkirjale juurde "rahvakaasistujate osavõtul", ei tähenda see veel rahvakaasistujate osavõtu muutumist tsiviilprotsessiõiguse printsiibiks. Nimetatud paragrahvide sisus vaid reguleeritakse kollegiaalsuse printsiibi elluviimise vorme. Sama küsimus kerkib näiteks avalikkuse ja rahvuskeelsuse põhimõtte vaatlemisel iseseisva printsiibina. Rahvuskeelsus on meie arvates avalikkuse printsiibi elluviimise vorm. Õigusemõistmine täpsel vastavuses seadusega pole aga midagi muud kui sotsialistliku seaduslikkuse printsiibi rakendatus õigusemõistmisel.

J. Ananjeva seisukohad pärinevad "NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkohtumenetluse aluste" ja vabariiklike tsiviilprotsessikoodeksite vastuvõtmisele eelnenud periood

dist ja autor võib end õigustada sellega, et esitatud seisokohad on hilisemates õigusaktides tõesti fikseeritud. Kuid meie arvates vastavate seisukohtade fikseerimine õigusaktides ei tähenda sugugi, et need on seal fikseeritud just tsiviilprotsessiõiguse printsiipidena. Õigusnorm ei fikseeri ise otseselt ühtegi printsiipi. Kas vastavas õigusnormis on mingi printsiip kajastust leidnud, muutudes seega õiguse printsiibiks, see oleneb õigusnormiga reguleeritud põhimõtte hindamise kriteeriumidest. Õiguse üldprintsiipide või kohtumõistmise printsiipide kordamine vabariiklikes tsiviilprotsessi koodeksites ei muuda neid veel tsiviilprotsessi printsiipideks.

Kuigi paljud autorid tunnustavad tsiviilprotsessiõiguse printsiipide süsteemse käsitlemise vajadust (J. Ananjeva, N. Tšetšot, N. Tšetšina jt.), piirdub see vaid vastava nõude püstitamisega tsiviilprotsessiõiguses, millele ei järgne vajalikku lahendit. Et tsiviilprotsessi ja selle printsiipe pole vaadeldud sotsiaalse juhtimissüsteemi ühe allsüsteemina, siis sotsiaalsete juhtimisprintsiipide mõju tsiviilprotsessile ei käsitleta. Teine puudus seisneb meie arvates selles, et tsiviilprotsessiõiguse printsiipidest püütakse luua iseseisvat isoleeritud süsteemi, mitte näha neid kõrgemate süsteemide allsüsteemina. Kuid ükskõik millise printsiibi vaatlemine isoleeritult teistest printsiipidest, süsteemist tervikuna, ilma tema asukohta selles selgitamata ei võimalda välja tuua printsiibi tegelikku olemust ja tema osa ühiskondlike suhete reguleerimisel, märkib N. Tšetšina (15, lk. 80).

Mõistes printsiipide hierarhilist ülesehitust ja seda, et kõrgema süsteemi printsiibid laienevad ka madalamale süsteemile, võime öelda, et madalamad süsteemid peavad üksikasjastama kõrgemate süsteemide printsiipide ellurakendamise vorme. Puudub teoreetiline alus lugeda näiteks nõukogude õiguse üldprintsiipe tsiviilprotsessiõiguse printsiipideks.

Paikapidav ei ole aga N. Tšetšina väide, nagu võiks ühe ja sama printsiip saada erinevates õigusharudes erineva si-

su (15, lk. 79). Mitte printsiibi sisu ei muutu erinevates õigusharudes, vaid tema elluviimise vormid ja vahendid. Samuti pole süsteemse käsitluse aspektist paikapidav tema kriitika M. Savitski aadressil, kelle arvamuse kohaselt mõningad printsiibid võivad osutada konkreetseiks tegevusvormideks (28, lk. 55). Meie arvates kõrgemate süsteemide printsiibid võivad alamates süsteemides kajastuda tööpoolest vaid konkreetsetes tegevusvormides. See ei vähenda sugugi printsiibi tähtsust vaid vastupidi - nõuab igalt allsüsteemilt selle järgimist ja rakendamist konkreetseis vormides. Lõpude-lõpuks ei realiseeru ju ükski printsiip ilma tegevusvormideta ja konkreetset õigusnormid ongi printsiipide realiseerumisvormideks.

Kuivõrd tsiviilprotsessi vormis juhitakse sotsialistlikku ühiskonda, sedavõrd peavad tsiviilprotsessi printsiibid olema kooskõlas ka ühiskondliku elu juhtimise üldiste printsiipidega. Üldine peab kajastuma üksikus, üksik konkretiseeruma üldises.

Juhtimise printsiibid on niisugused põhimõtted, mis on abstraheeritud ja tulenevad juhtimise olemusest ning omakorda leiavad rakendamist juhtimisel. Juhtimise subjekt peab lähtuma juhtimise objekti mõjutamisel objektiivselt reaalsusest teadlikult tuletatud juhtimisprintsiipidest.

Üldreeglina piirduvad juristid vaid sotsialistliku õiguse kui sotsiaalse juhtimise ühe sfääri printsiipide analüüsiga. Et aga õiguslik reguleerimine pole midagi muud kui sotsiaalse juhtimise üks külg (me ei käsitlen siinkohal probleemi õiguse kohast sotsiaalse regulatsiooni mehhanismis), siis printsiipide hierarhilise ülesehituse korral ei saa piirduda vaid ühe allsüsteemi printsiipide käsitlusega. See oleks käsitluse alustamine probleemi või nähtuse keskpäigast. Seepärast tuleb ka õiguse kui ühe allsüsteemi printsiipide analüüsi alustada kõrgemate süsteemide printsiipide käsitlusest.

L. Saarnits kujundab süsteemse lähenemise põhimõtteil ja üldise ja üksiku vahekorral lähtudes kogu sotsiaalse

juhtimise printsiipide hierarhia. Siia kuuluvad nii üldisemad, kogu süsteemi juhtimise kohta käivad põhimõtted kui ka allsüsteemide juhtimise printsiibid. Üldisemad printsiibid peavad autori arvates leidma konkreetse väljenduse üksikute allsüsteemide juhtimisel, nad ei ole aga samal ajal selle allsüsteemi printsiipideks (29, lk. 77).

Juhtimisprintsiibid jagatakse L. Saarnitsi poolt universaalseteks ja lokaalseteks (neid võiks nimetada ka üldisteks ja lokaalseteks). Üldised juhtimisprintsiibid kehivad nii bioloogilises, tehnilises kui ka sotsiaalses sfääris, lokaalsed printsiibid ainult mingis kindlas sfääris, näiteks sotsiaalses. Edasi käsitleb autor juhtimisprintsiipe sotsiaalse elu tervikliku funktsiooni eri külgedele järgi sotsiaalse juhtimise üksikus harus, saades kõigepealt sotsiaalse elu kui terviku juhtimise printsiibid, mis on omased sotsiaalse juhtimise kõigile külgedele. Siia arvatakse nii struktuuri (organisatsiooni) kui ka dünaamika (protsessi) printsiibid. Edasi järgnevad juhtimisprintsiibid sotsiaalse juhtimise üksikute külgedele kaupa: struktuuri, staatika, ülesehituse ja dünaamika (funktsionaalsed) printsiibid (29, lk. 77). Printsiipide ja allüksuste arv pole siinjuures tähtis. Oluline on, et üldine ja üksik oleksid omavahel lahutamatu seotud ja et üldine eksisteeriks vaid üksikus, üksiku kaudu (30, lk. 6).

Juhtimisprintsiipide hierarhias kuuluvad ühiskondliku juhtimise printsiipide süsteemi ühe allsüsteemina riikliku juhtimise printsiibid. Riigivalitsemise printsiipidest rääkides rõhutatakse kirjanduses samuti süsteemse lähenemise tarvilikkust. T.A. Jampolskaja märgib printsiipide omavahelist tihedat vastastikust seost. Nõukogude riigivalitsemise printsiipide süstematiseerimist alustab ta nende grupeerimisega üldisemateks, mille mõjusfäär on laiem, ja kitsamateks, spetsiifiliseimateks printsiipideks (31, lk. 3).

P. Romanov rõhutab, et põhiprintsiibid on ühised kõigile riigi juhtimise harudele ning peale nende on üksikutes juhtimise harudes oma spetsiifilised printsiibid (32, lk. 50).

Meid huvitavad need juhtimise üldised ja spetsiifilised printsiibid, mis laienevad ühiskonna ja riigi juhtimisel ühele konkreetsele allsüsteemile. Selleks allsüsteemiks on juhtimise subjekti (riigi) poolt tsiviilprotsessi-õiguse normidega reguleeritud ühiskondlikud suhted.

Juhtimine kõige üldisemas mõttes toimub küberneetilisel tasemel. Kõrgema astme juhtimisprintsiibid on üldised juhtimisprintsiibid. Üldistest juhtimisprintsiipidest madalamad, kitsama mõjusfääriga on ühiskondliku (sotsiaalse) juhtimise printsiibid. (Et ühiskondlikku (sotsiaalset) elu korraldab riik kui üks osa ühiskondliku elu juhtimise subjektist, siis ei erista me ühiskondliku juhtimise printsiipidest riikliku juhtimise printsiipe: ühiskondliku ja riikliku juhtimise printsiipe käsitletakse ühtse süsteemina.) Ühiskondliku ja riikliku juhtimise printsiipidest omakorda madalamal tasemel on kohtumenetluse (õigusemõistmise) printsiibid, sest kohus täidab riiklikus juhtimises õigusemõistmise funktsiooni. Seejärel jõuame välja ka tsiviilkohtumenetluse (tsiviilprotsessi) printsiipideni.

Mida kõrgema astme printsiibiga on tegemist, seda üldisemalt on see printsiip formuleeritud. Printsiip, mis kuulub kõrgemassa sfääri, täpsustub madalamatel astmetel konkreetseis väljendusvormides. Konkreetne väljendusvorm on printsiibi elluviimise vormiks.

Ühiskondliku (riikliku) juhtimise printsiibid kajastuvad mitmesugustes erineva kehtivusulatusega õigusnormides. Õigusnormides endis ei nimetata neid printsiipideks. Alles õigusteoreetilise analüüsi tulemusena võime sõnastada õigusnormides fikseeritud printsiibid. Õigussüsteemi ja sinna kuuluvaid norme kajastavad mitmesugused erinevad seadustikud. Nende praktilise kasutamise seisukohalt lähtudes on ühed ja samad printsiibid kajastust leidnud eri õigusharude normides. Normitehnika seisukohalt oleks õigem, kui alama astme aktis oleks viidatud kõrgema astme aktis oleva normi kordamisega ka sellele aktile, kus norm esialgsel kujul kehtestati. Juhul kui alama astme akt annab ka kõrgema

printsiiibi elluviimise vormi, pole viide enam tarvilik.

Printsiipide süstematiseerimine näitab, et tsiviilprotsessi printsiibid on spetsiifilised alles juhtimise viiendas allsüsteemis. Samal ajal mõjutavad tsiviilprotsessi kui üht allsüsteemi kõikide kõrgemate süsteemide printsiibid. Niisamuti kui juhtimisalases kirjanduses on ka tsiviilprotsessi-alases kirjanduses printsiipe arvukalt (juhtimisteaduslikus kirjanduses on ära toodud üle neljakümne erineva printsiiibi). Printsiiptide suur hulk on võimalikuks saanud seetõttu, et a) printsiiptide alla kantakse printsiibike mitteosutuvaid nõudeid; b) juhtimise üldprintsiipidena esitatakse ka mitmeid printsiipe (kui lülitada näiteks juhtimise üldprintsiiptide alla kõikide õigusharude harukondlikud printsiibid, suurendaks see printsiiptide arvu märgatavalt). Sotsiaalse juhtimise üldprintsiipe, s. o. printsiipe, mis on omased sotsiaalse juhtimise kõikidele sfääridele ja väljendavad sotsiaalse juhtimise olemust, pole aga eriti palju (33, lk. 20).

Alljärgnevas käsitluses lähtutakse nõuetest, mille alusel meie arvates on võimalik esile tuua printsiiibi tunnused. Alustatakse kõige üldisematest juhtimisprintsiipidest, mis mõjutavad meid huvitava allsüsteemi juhtimist muude süsteemide hulgas, selgitatakse, millised üldised juhtimisprintsiibid peavad kajastuma tsiviilprotsessis. Seejärel vaadeldakse sotsiaalse juhtimise üldprintsiipe ja viimasena selgitatakse välja tsiviilprotsessi eriprintsiibid.

2

ÜLDISTE JUHTIMISPRINTSIIPIDE MÕJU TSVIILPROTSESSILE

Juhtimise üldistest printsiipidest tulevad kõne alla küberneetika ja informatsiooniteooria printsiihid, mis, kuigi nad pole iseloomulikud ainult ühiskondliku elu sfäärile, siiski mõjutavad ühiskondlikku juhtimist.

Vahemärkusena olgu lisatud, et sotsiaalsete protsesside juhtimisel on meil hakatud teatud määral üldisi juhtimis-

printsipe arvestama alles viimasel ajal seoses juhtimisteooria arenguga. Peaaegu üldse pole aga veel üldiste juhtimisprintsipiide osa ja elluviimise vormideni jõutud õiguse valdkonnas. Loomulikult ei saa neid fikseerida õiguse printsipiidena, sest nende mõju on kauge, kuid õiguslikul reguleerimisel tuleb neid tahes-tahtmata arvestada.

Käesolev käsitus on esmakordne katse näidata, milline on üldiste juhtimisprintsipiide mõju nõukogude tsiviilprotsessile, mil määral neid printsiipe on arvestatud ja milliseid neist peaks arvestama rohkem. Kuivõrd käsitus sellel kujul on juristidele küllaltki uudne ja võib esile kutsuda isegi teatud vastuseisu, ei ole eesmärgiks konkreetse lahenduse andmine, vaid püüde näidata, et tsiviilprotsess pole mitte isoleeritud nähtus, vaid juhtimise lahutamatu osa ja seega alluv selle üldistele seaduspärasustele.

2.1. Optimaalse informatsiooni printsiip juhtimises kui nõue, kui vajadus optimaalse informatsiooni järele, et otsustada, realiseerub tsiviilprotsessi normides, mis reguleerivad informatsiooni kogumist, salvestamist, töötlemist ja kasutamist otsuse tegemiseks. Optimaalne informatsioon on vajalik ka igasuguse kohtuotsuse tegemiseks. Seega peavad tsiviilprotsessi normid tagama ja soodustama optimaalse informatsiooni kogumist, aga samuti selle salvestamist ja töötlemist.

Selle printsiibi mõju tsiviilprotsessile tõestab kohtu aktiivsus tõendite kogumisel nõukogude tsiviilprotsessis. Asja otsustamiseks peab kohus koguma mitmesuguste Eesti NSV TsPK §-s 29 lg. 2 märgitud tõendamisvahendite kaudu faktilisi andmeid, mida Eesti NSV TsPK § 29 lg. 1 nimetab tõenditeks.

Need faktid, mis tuleb kohtus tuvastada, on ette nähtud nii materiaalsoiguse kui ka protsessioiguse normidega. Seega pole protsessis vajalik mitte igasugune informatsioon, vaid ainult materiaalsoiguse normidega ettenähtud, tõendamisele kuuluvate ja protsessioiguslike faktide kohta käiv in-

formatsioon, s. o. kogu tõendamiseseme kohta käiv informatsioon. Seejuures tuleb tõendit protsessis mõista tema sisu ja vormi ühtsuses. Faktilisi andmeid, informatsiooni võivad sisaldada mitmesugused tsiviilprotsessiõigusega lubatud tõendamisevahendid (kirjalikud tõendid, asitõendid, tunnistajate ütlused, poolte ja kolmandate isikute seletused, ekspertide arvamused). Informatsiooni kandjad omavad tsiviilprotsessis erakordset tähtsust. Muudes sotsiaalse juhtimise sfäärides ei nõuta alati informatsiooni väljendamist kindlate vahenditega nagu kohtumenetluses.

Tõendite kogumist reguleerivad mitmed tsiviilprotsessi normid. Eesti NSV TsPK § 30 lg. 2 kohaselt esitavad tõendeid pooled ja teised asjast osavõtavad isikud. Informatsiooni täiuslikkuse huvides on kohtulegi antud aktiivne roll informatsiooni kogumisel. Kui esitatud tõendid ei ole küllal-dased, teeb kohus pooltele ja teistele asjast osavõtivatele isikutele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid või kogub neid ise omal algatusel. Informatsiooni kogumist tagab ka poolte kohustus tõendada vaid neid asjaolusid, millele tuginetakse oma nõuete ja vastuväidete esitamisel. Optimaalset informeeritust kohtuotsuse tegemisel tagab ka Eesti NSV TsPK §-s 31 esitatud nõue, mille kohaselt kohus võtab vastu ainult neid tõendeid, mis omavad asjas tähtsust. (Keerukas tsiviilvaidluses pole kahjuks mitte alati võimalik kõigi tõendite tähtsust koheselt määrata.) Informatsiooni optimaalsust tagab järgmine paragrahv, millest tulenevalt asjaolusid, mis seaduse järgi peavad kinnitamist leidma teatud tõendamisevahenditega, ei või tõendada mingite teiste tõendamisevahenditega.

Informatsiooni optimaalsuse teenistuses on tsiviilprotsessis poolte võrdsuse ja võistlevuse põhimõtted. Kumbki pool toob esile need tõendid, mis tema kasuks olevaid asjaolusid kinnitavad. Kohtul tekib lõppkokkuvõttes tõendamist vajavatest asjaoludest terviklik pilt. Eesti NSV TsPK 4. peatükis, kus käsitletakse tõendeid, on üksikasjalikult reguleeritud informatsiooni kogumine ja salvestamine erinevate tõendamisevahendite kaudu. Ka Eesti NSV TsPK §-s 156 toodud koh-

tuliku arutamise vahendituse, suulisuse ja katkestamatuse nõuded on abinõuks, mille kaudu püütakse ammutada asjas optimaalset informatsiooni.

Optimaalse informatsiooni printsiibil on tsiviilprotsessis ka veel teine külg. Asja lahendamisel seadusele tuginedes (Eesti NSV TsPK § 10) peab kohus seadusandlust põhjalikult tundma. Selleks tuleb kohtul vajalikku õiguslikku informatsiooni koguda, süstematiseerida ja säilitada, et see oleks tarbe korral kasutatav.

Olemasolev õigusliku informatsiooni süsteem ei taga aga alati kohtu informeeritust seadusandluses toimunud muudatustes. Õigusliku informatsiooni probleem tuleb lahendada tsentraliseeritud korras. Siin ei saa olla põhimõttelist laadi takistusi, sest seadused on üldkehtivad. Vajadus nii ülevabariigilise kui üleliidulise informatsioonikeskuse järele süveneb pidevalt, seda on võimalik luua aga vaid nüüdisaja elektronarvutustehnika baasil. Võib arvata, et see ei oleks riigi seisukohast kulukam praegusest killustatud ja kohati väheefektiivsest süsteemist.

Kohtuotsuse tegemiseks vajab kohus materiaaalõiguse väga erinevate harude norme. Asjade otsustamisel on vaja juhinduda mitte üksnes seadustest, seadlustest ja määrustest, vaid ka ametkondlikest aktidest. Viimaseid aga trükkis ei avaldata ja nad on kohtutele raskesti kättesaadavad. Kuid ka kohtutele suure hulga ametkondlike aktide laialisaatmine ei parandaks olukorda. Tagajärjeks oleks paberiupeutus, mis olukorras, kus isegi suurematel kohtutel pole selle töö peale eri inimest ja valitseb paberinappus, poleks probleemi lahendus. Praegu täidab kodifikaatori ülesandeid põhitöö kõrvalt rahvakohtunik. Ametkondlike aktide saatmine kohtutele suurendaks aga süstematiseerimistö mahtu veelgi.

Asja saaks lahendada vaid kohtute ja teiste õigusala-se informatsiooni tarbijate varustamisega valikuliselt - ainult neile vajaliku informatsiooniga. See eeldab informatsiooni süstematiseerimist, selekteerimist ja edasiand-

mist keskusest. Informatsioon peab olema operatiivne ja kättesaadav. Õiguslase informatsiooni süsteem tuleb üles ehitada olemasolevast kvalitatiiivselt kõrgemal tasemel - kvantitatiivselt probleemi enam lahendada ei saa. Perfokartoteek on vaid hõdaabivahend.

2.2. Informatsiooni kadude ja difusiooni printsiip tähendab seda, et objektiivne informatsioon juhtimisprotsessis - informatsiooni vastuvõtmisel, salvestamisel ja edasiandmisel - paratamatult väheneb, hajub ja deformeerub. Osa informatsiooni jääb vastu võtmata ka juhtimise subjekti piiratud vastuvõtuvõime tõttu, seega hoopiski tähele panemata. See kehtib ka kohtu kui repressiivse juhtimise subjekti kohta. Informatsioonikadude vältimiseks nõuab Eesti NSV TsPK § 48, et kirjalikud tõendid esitatakse originaalis.

Kohtu tööd võib vaadelda ka informatsiooni salvestamise seisukohalt. Eesti NSV TsPK § 95 nõuab, et kohtus koostatakse protokoll iga kohtuistungiga, samuti ka iga üksiku protsessuaalse toiminguga. Eesti NSV TsPK § 96 reglementeerib protokollis sisu. Protokoll peab kajastama asja arutamise või üksiku protsessuaalse toiminguga kõiki küsimusi ja võimaldama seaduslikkuse üle järelevalvet teostavatel instantsidel saada informatsiooni asja tehilolude ja protsessinormidest kinnipidamise kohta tsiviilasja arutamisel. Edasi öeldakse, mida kohtuistungis protokollis tuleb tingimata märkida. Seadus nõuab ka (Eesti NSV TsPK § 97), et protokoll koostatakse kohtuistungil või üksikute väljaspool kohtuistungit toimivate protsessuaalsete toimingute teostamisel vahetult. Kahtlemata on kõige sellega taotletud saadud informatsiooni maksimaalselt vastuvõtmist ja salvestamist.

Kohtute töö praeguse taseme juures jääb tihti osa olulist informatsiooni fikseerimata, sest juriidiliselt olulise informatsiooni salvestamiseks on vajalik, et kohtuistungis sekretäridel oleks erialane ettevalmistus. Kohtusekretäride teadmised ja oskused tuginevad esialgu aga vaid praktilise töö kogemustele. Mis puutub protsessinormidest kinnipidamisest kajastamisse, siis kogunud kohtusekretäri protokollist

võib harva välja lugeda protsessieeskirjade rikkumist kohtuistungis käigus. Kohtuistungis protokollid kirjutatakse käsi, sealjuures pole mitte kõigi sekretäride käekiri hästi loetav. See raskendab informatsiooni kulgu, osa informatsiooni läheb kaotsi. Kohtuistungis sekretäridel puuduvad ka teadmised stenograafiast ja masinakirjaoskus, kohtuorganitel omakorda nõuetekohased kirjutusmasinad. Enamasti pole kohtutel informatsiooni salvestamiseks samuti magnetofone ja diktofone.

Tuleb konstateerida, et kohtute kasutuses olevad ja protsessinormidega reguleeritud vormid ei välista informatsiooni difusiooni. Informatsiooni difusiooni probleem on kohtute tegevussfääris teravam kui teistes juhtimise sfäärides. Informatsioon, mis pole fikseeritud kohtuistungis protokollis, ei saa olla kohtuotsuse tegemise aluseks. Ent teise astme kohus kontrollib kohtuotsuse vastavust tuvastatud asjaoludega just kohtuistungis protokollis põhjal. Protokollis sissekannete alusel kontrollitakse samuti protsessinormide järgimist.

Kohtuprotsessis ammutatud informatsiooni säilitamiseks on üleminek nüüdisaegsete vahendite kasutamisele paratamatu. Nende vahendite lubatavust ja kasutamiskorda peavad reguleerima tsiviilprotsessis normid. Praegused normid lubavad selles osas vaid aastasadu kasutusel olnud vahendeid, arvestamata nüüdisaja tehnilisi võimalusi, elutempot, vajadust täiuslikumate ja kiiremate juhtimisvõtete järele. Selle vajadusele viitavad ka N. Tšetšina ja D. Tšetšot (34, lk. 40).

Probleemi võiks lahendada diferentseeritult. Asjades, kus on vajalik tunnistajate ülekuulamine keeruka materiaalõigusliku vaidluse käigus, võib igal sõnal ja hääletoonilgi olla neis peituvat informatsiooni mõistmise seisukohalt suur tähtsus. Poolte seletused on niisugustel puhkudel protokollis üsna raskesti kajastatavad. Selliste tõendite salvestamisel tuleks kasutada lisaks protokollile nüüdisaja tehnilisi vahendeid, näiteks ütluste salvestamist magnetlindile.

Teisest küljest võiks kaaluda, kas ei saaks lihtsamates asjades kokku hoida ja teha protokollid pidamine fakultatiivseks. Alimendiasjas ei lisa protokoll tavaliselt asja sisule midagi olulist. Seejuures ei tohi protokollid ärajätmine aga kahjustada asja seaduslikkuse kontrolli. Seaduseandjal tuleks igal üksikjuhul hoolikalt kaaluda, kas selline ärajätmine on võimalik.

Informatsiooni difusiooni eest hoiatab Eesti NSV TsPK § 34, kohustades kohtuid tõendeid igakülgselt kontrollima. Kohus hindab tõendeid nende kogumis, arvesse võttes kõiki asjaolusid.

2.3. Minimaalsete juhtimisastmete printsiip. Juhtimisteooria seisukohalt on informatsioon seda väärtuslikum, mida vähem on juhtimise astmeid, mida mööda informatsioon liigub. Vahetel vastuvõtul on informatsioon kõige täiuslikum. Kuid isegi sel juhul hindab iga informatsiooni vastuvõtja seda erinevalt. Informatsioon kaob ja muundub seda enam, mida rohkem on vaheastmeid tema edasilandumisel. Sellest tuleneb Eesti NSV TsPK § 124 lg. 1 nõue, mille kohaselt tsiviilasjad üldreeglina lahendatakse rahvakohtus. Seega järelevalve- ja kassatsiooninstantsi enam vahetu informatsioon ei jõua. Peamiseks vahendajaks on seal kohtu toimikute protokollid.

Tõendite vahetu uurimine ja selle alusel faktiliste asjaolude tuvastamine on esimese astme kohtu õigus. Ettepanekud anda ka järelevalveinstantsile õigus välja kutsuda tunnistajaid, eksperte ja viia läbi teisi protsessuaalseid toiminguid pole leidnud pooldamist (V. Aleksejev - 35, lk. 14), kuigi vahetu informatsiooni nõue seda tingiks.

Informatsiooni tõepärasuse probleem kerkib tõsiselt päevakorda tsiviilasjade läbivaatamisel kassatsioon- ja järelevalveinstantsis. Sinna vahetu informatsioon tavaliselt ei jõua. Tunnistajate ütlused ja muud tõendid on salvestatud kohtuistungis protokollides, mistõttu osa informatsiooni jäi paratamatult vastu võtmata ja fikseerimata ning võis teatud osas ka muunduda. Tõendite hindamine on

seetõttu teise astme kohtus hoopiski raskem ja põhimõtte-
liselt ei peaks teise astme kohus niisugusel juhul tegema
uut otsust või rahvakohtu otsust muutma. Asi tuleb saata
uueks läbivaatamiseks esimese instantsi kohtule, kus on
võimalik tõendeid vahetult kontrollida ja komplekselt
hinnata.

Eesti NSV TsPK § 311 p. 4 kohaselt võib kassatsioo-
niastme kohus muuta otsust või teha uus otsuse ilma asja
uueks läbivaatamiseks andmata, kui asjas ei ole vajalik
tõendite täiendav kogumine või kontrollimine, asjaolud aga
on esimese astme kohtu poolt tuvastatud täielikult ja õi-
gesti, kuid on tehtud viga materiaalõiguse normi rakenda-
misel.

Asjade kohtualluvuse määramisel on tavaliselt peami-
seks peetud subjektiivsete õiguste kohtuliku kaitses kui
kõrgeimat kaitsevormi (D. Tšetšot - 36, lk. 47).

Õigusliku sunni rakendamine on seotud protsessuaalse
vormiga, mille raamidesse on surutud vastavate riigiorga-
nrite, ühiskondlike organite ja kodanike tegevus, märgib
S. Aleksejev (37, lk. 121). P. Nedbailo rõhutab kohtulike
garantiide tähtsust õigusnormide õigel kohaldamisel. Prot-
sessuaalne kord tagab sotsialistlikust seaduslikkusestkin-
nipidamise ja sellega pole võrreldav ükski teine riigi te-
gevusvorm. Sel põhjusel on kohtulikud garantiid õiguslikest
garantiidest kõrgeimad (38, lk. 25).

Alla kriipsutades protsessuaalse vormi tähtsust õi-
gusliku sunni rakendamisel kohtus, hoiatab S. Aleksejev
selle eeliste alahindamise eest kohtusüsteemi täiustami-
sel ja kohtute töökoormuse vähendamisel vähemtähtsate as-
jade arvel (37, lk. 124-125). O. Ivanov arvab siiski, et
on vajalik läbi vaadata kohtule alluvate asjade hulk ja
kohtu alluvusest ära võtta asjad, kus pole õiguslikku vaid-
lust (39, lk. 91).

Kodanike subjektiivsete õiguste maksimaalne kaitsmi-
ne on üks põhimõtteid, millest tuleb juhinduda kõikidel
organitel, kes nende õiguste kaitsmisega tegelevad. Kas

just kohus on kõigil juhtudel parimaks subjektiivseid õigusi kaitsvaks organiks, sõltub mitmetest asjaoludest, sealhulgas informatsiooni vahetusest, täielikkusest, organites tegutseva kaadri kvalifikatsioonist jm. Et otsuse kvaliteet sõltub informatsiooni kvaliteedist, siis peab otsustama see, kes valdab probleemi kohta võimalikult täielikku, täpset ja värsket informatsiooni (B. Gurnei - 40, lk. 173). Ebaõige otsuse tegemisel on oma mõju sellistelgi teguritel nagu mõteterutiin ja konformism.

Juhtimisastmete minimaalse arvu printsiipi peakski seadusandja muuhulgas silmas pidama tsiviilasjade kohtualluvuse määramisel (Eesti NSV TsPK §-d 15 - 18). Mitte alati pole kohtu käsituses kõige vahetum informatsioon. Ühesuguse informatsioonihulga põhjal otsustades ei ole aga kohtul määratavaid eeliseid mõne teise organi või ametiisiku ees. Mitte kõikides asjades, näiteks teatud juriidiliste faktide tuvastamisel erimenetluse korras (isikute sugulussuhete tuvastamine, samuti sünni, lapsendamise, abielu, abielulahutamise ja surma registreerimise faktid), ei otsusta kohus ka õiguslike sunnivahendite kohaldamise küsimust, millest S. Aleksejev kirjutab, ega lahenda õiguslikku vaidlust. Küsitav on, kas kohtu kompetentsi peavad kuuluma kaebused administratiivorganite tegevuse peale ja kodanikelt maksuvõlgade sissenõudmise asjad. 1971. a. vaatas Kohtla-Järve linna rahvakohus läbi 21 administratiivõiguslikest suhetest tekkinud asja. Ühtekokku lahendati Eesti NSV kohtuis samal aastal 120 niisugust asja. Sedaliiki asjade arv pole kohtuis küll suur, kuid ometigi on siingi teatud kokkuhoiuvõimalus.

Eelöelduga ei taheta sugugi rõhutada seda, et asjade kohtualluvuse määramisel peaks olema määravaks või ainumääravaks juhtimisastmete arvu printsiip, vaid ainult seda, et muude võrdsete tingimuste korral tuleb silmas pidada ka seda, millisesse organisse laekub kõige vahetum informatsioon ja milline organ võib saanud informatsiooni põhjal kõige väiuslikuma otsuse langetada. Me ei pea siinjuures silmas

mitte hetke puudusi, näiteks kus haldusaparaadis töötab madalama kvalifikatsiooniga kaader, vaid tsiviilprotsessi üldisi arengusuundi. Õeldust ei maksa teha järeldust, et juba homme võiks kohtute kompetentsist ära võtta asjad, mis informatsiooni täiuslikkuse ja vahendituse seisukohalt peaksid kuuluma lahendamisele teistes organites, kuigi seal puuduvad muud tingimused. Objektiivsete tingimuste puudumisel on ühiskond sunnitud võtma enda kande nende asjade kohtuliku arutamise kulud (ühiskondlikud kulud), mis teistes instantsides lahendamisel jääksid ära. On tehtud ettepanekuid, et sotsialistliku seaduslikkuse tagamise huvides tuleks suured kohtute koosseise. Meie arvates on see ajutine lahendus. Sotsialistliku seaduslikkuse huvides tuleks eelkõige riigiorganeid varustada kvalifitseeritud kaadriga ja jaotada optimaalselt nende võimupädevus.

Asja kohtulikul arutamisel realiseerub juhtimisastmete minimaalse arvu printsiip ka asja arutamise vahendituse nõudes. Eesti NSV TsPK §-des 35, 36 ja 173 tehakse siiski kõrvalekaldumisi juhtimisastmete minimaalse arvu printsiibist, pidades silmas kulutuste vähendamise eesmärki. Näiteks kui on vaja koguda tõendeid teises linnas või rajoonis, teeb asja läbivaatav kohus kohapealsele kohtule ülesandeks teostada teatud protsessuaalsed toimingud. Asja arutamise edasilükkamise korral võib kohus kohaleilmunud tunnistajad üle kuulata. Nende tunnistajate teistkordne väljakutsumine uuele kohtuistungile on lubatud vaid hädavajaduse korral.

2.4. Tagasiside printsiipi tuleb tsiviilprotsessis ellu viia sel teel, et õiguse efektiivsust teaduslikult uurides tehakse vajaduse korral uurimisandmete alusel korrektiive neis õigusnormides, mis aja nõuetele ei vasta. See-ga tähendab tagasiside informatsiooni saamist selle kohta, kuidas realiseerus juhtimisotsus, milline oli selle resultaat ja mida tuleb korrigeerida uute otsuste tegemisel.

Tähtis koht tagasiside teel saadud informatsiooni hulgas on ühiskondlikul arvamusel. Sotsialistlikus juhtimismuudelis tuleb ühiskondlikule arvamusele anda eriline koht,

kui võrd temas sisaldub suur juhtimisalane potentsiaal, mille tunnistamine ja kasutamine laiendab juhtimisvõimalusi - juhtimine lakkab olemast riikliku tegevuse eraldatud liik (42, lk. 45). Tsiviilprotsessis tähendab see kohtu informeeritust tema protsessuaalse tegevuse efektiivsusest ja kasvatuslikust mõjust. Kohtul on sellekohase informatsiooni saamine praegu küll võimalik, kuid üsnagi raske. Mõningaid tulemusi annab kohtupraktika üldistamine oma jõududega. Siin ootab kohus teaduse abi. On uuritud näiteks kriminaalprotsessi kasvatuslikku mõju. Tsiviilprotsessi osas pole seda tehtud.

Õigusemõistmise garantiid ei saa täita oma reguleerivat osa, kuni pole sisse seatud tagasisidet, mis tagaks informatsiooni saamise iga garantii kohta üksikult ja nende koosmõju kohta (G. Anaškin, I. Petruhhin - 41, lk. 60). Tsiviilprotsessi kohta puudub suurel määral informatsioon tagasiside näol.

Tsiviilasja kohtulikul arutamisel poolte osavõtul viimase poolte võrdsuse (Eesti NSV TsPK § 106 lg. 1) ja võistlevuse alusel täheldada samuti teatud mõttes tagasisidet. Kohtuprotsess kujutab selles valguses endast tunnetusprotsessi, kus tunnetuse subjektiks on kohus.

Asja arutamine algab hagiavaldusega. Kohtuistungil annab esimesena seletuse hageja, kes toob välja tõendid, mis tema nõudeid kinnitavad. Kostja mõõdab hageja seletusi ja väiteid oma vaatevinklist ja korrigeerib neid omapoolsete vastuväidetega. Kohus hindab nii hageja väiteid ja nende põhjendusi kui ka kostja vastuväiteid ja nende põhjendusi. Lähtudes seadusest, langetab kohus hagi suhtes otsuse. Kohus kas rahuldab hagi täielikult või osaliselt või jätab selle rahuldamata. Kohtulikus vaidluses võistlevate poolte vahel selgub objektiivne tõde. Siinkohal sobib rõhutada vana põhimõtet - audiatur et altera pars. Et see võimalik oleks, siis nõuabki seadus mõlema poole kohalolekut asja arutamisel.

Kokkuvõttes konstateerime, et üldised juhtimise printsiibid ei formuleeru ega saagi formuleeruda ühe juhtimise

allharu - tsiviilprotsessi printsiipideks. Ometigi leiavad nad ühel või teisel määral kajastamist tsiviilprotsessi normides, mis reguleerivad tsiviilprotsessuaalset tegevust, juhtimistegevuse ühte alaliiki. Seetõttu on ka tsiviilprotsessi seisukohalt vajalik juhtimise üldisi printsiipe teada ja tunda.

3

**ÜHISKONDLIKU ELU (SOTSIAALSE)
JA RIIKLIKU JUHTIMISE PRINTSIIPIDE
MÕJU TSIIVILPROTSESSILE**

Sotsialistliku ühiskonna juhtimise printsiipe nimetavad ja liigitavad eri autorid erinevalt: L. Javitš - 43, lk. 63; T. Jampolskaja - 31, lk. 3; N. Aleksandrov - 44, lk. 27 jj.; 32, lk. 50; V. Afanasjev - 45, lk. 247; J. Lukaševa - 7, lk. 25.

Võtame vaatluse alla järgmised printsiibid:

- sotsiaalse juhtimise objektiivsuse printsiibi;
- rahvahulkade sotsiaalsest juhtimisest osavõtu printsiibi;
- töörahva laialdase informeerituse printsiibi;
- optimaalsuse ja efektiivsuse printsiibi;
- sotsialistliku seaduslikkuse printsiibi;
- võrdõiguslikkuse printsiibi.

Süsteemse käsitluse abil võime leida neilegi printsiipidele juhtimisprintsiipide üldises hierarhias oma kindla koha ja mõjusfääri. Kuigi need printsiibid kajastuvad nii kohtumenetluses, mis kuulub täielikult ühiskondliku elu sfääri, kui ka selle ühes allharus - tsiviilkohtumenetluses, pole nad oma laiemal mõju tõttu eriomased ainult tsiviilprotsessile.

3.1. Sotsiaalse juhtimise objektiivsuse printsiip rakendub tsiviilprotsessis ellu objektiivse tõe tuvastamise

nõudes. See nõue on tsiviilprotsessi üks ülesandeid. Eesti NSV TsPK § 3 nõuab tsiviillasja õiget lahendamist.

Kohus peab protsessuaalse tegevusega tuvastama objektiivse tõe. Nõukogude kohus ei tohi piirduda vaid "formaalse" tõe väljaselgitamisega poolte poolt esitatud tõendite alusel. Ta peab tegutsema kogu ühiskonna huve silmas pidades aktiivselt, et objektiivset tõde välja selgitada, märgib N. Zeider (46, lk. 11). Kui esitatud tõendid ei ole küllaldased, teeb kohus pooltele ja teistele asjast osavõtivatele isikutele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid või kogub neid ise omal algatusel, sätestab Eesti NSV TsPK § 30 lg. 2.

J. Ananjeva näeb objektiivse tõe tuvastamises kohtu kogu protsessuaalse tegevuse eesmärki (13, lk. 10 - 11). A. Likase arvates selles ongi kohtupidamise mõte, et tuvastada tõde igas tsiviil- või kriminaalasjas (42, lk. 10).

Nõukogude tsiviilprotsessis on objektiivseks tõeks kohtuotsusega tuvastatud objektiivselt eksisteerivad faktid, mis määravad ära poolte õigused ja omavahelised suhted vastavalt kohtu poolt neile antud õiguslikule ja ühiskondlik-poliitilisele hinnangule.

Tõde kui protsess koosneb suhtelistest ja absoluutsetest tõdedest, jäädes oma olemuselt objektiivseks. Objektiivse tõe tunnetamisel tsiviilprotsessis on kohtu protsessuaalse tegevuse lõppeesmärgiks absoluutse tõe väljaselgitamine. V.I. Lenin märgib, et "inimlik mõtlemine on oma loomult võimeline andma ja annab meile absoluutse tõe, mis moodustub suhteliste tõdede summast" (49, lk. 118).

I. Muhhin kaitseb ägedalt seisukohta, et kohus peab välja selgitama absoluutse tõe (samal seisukohal on N. Zeider - 46, lk. 107 - 110) igas konkreetsetes kriminaalasjas, või vastasel juhul, leppides suhtelise tõega, püüaksime juba ette vabandada kohtu vigu ja eksimusi (50, lk. 30). Tõde kohtuotsuses ei saa olla absoluutne ja suhteline. See võib olla vaid absoluutne (50, lk. 32). Lõplikult võtab I. Muhhin seisukoha kokku sõnades: objektiivne tõde nõuko-

gude kriminaalprotsessis on oma iseloomult absoluutne tõde (50, lk. 37, 38). Autor väidab, et nii kohtualuse süüdi- kui õigeksmõistmisel tuvastab kohus absoluutse tõena tema süü või selle puudumise või, et süüdistus rajaneb ebatõepärastel tõenditel (50, lk. 39).

Kas me saame viimasel juhul öelda, et kohus tuvastas absoluutse tõe, kui mõistis kohtualuse õigeks, sest süüdistus ei tuginenud usaldusväärsetele tõenditele? Seaduse kohaselt (Eesti NSV KrPK § 203) otsustab kohus muu hulgas, kas kohtualune on süüdi selles kuriteos, milles teda süüdistatakse ja kas ta pani selle kuriteo toime. Kui kohus loeb selle süüdistuse tõendamatuks tõendite usaldusväärsses kaheldes, siis ei saa ta mitte alati öelda, et seda teugu ei pannud toime kohtualune, vaid ainult, et kohtualuse süü selle teo toimepanemisel, milles teda süüdistati, pole tõendatud. Seega kohus ei tee mitte alati kindlaks süüdlas- last. Niisugusel juhul tehakse õigeksmõistev otsus sellepärast, et absoluutset tõde ei õnnestunud välja selgitada. Kohus piirdub siin ainuvõimaliku suhtelise tõega selle kohta, et süüdistatava süü pole talle esitatud süüdistuses tõendatud. See suhteline tõde ei peegelda objekti täielikult. Ühtlasi ei eita me aga seda, et kohtu tegevuse lõppe- mär- giks jääb ikkagi igas asjas absoluutse tõe väljaselgitamine.

A. Spirkin märgib, et tõde on suhteline, kuivõrd ta ei peegelda objekti täielikult, tervikuna, vaid peegeldab seda teatud piirides, tingimustes, suhetes, mis pidevalt muutuvad ja arenevad (51, lk. 194). Järelikult teisest küljest võttes võime öelda, et kohus selgitab faktiliselt välja suhtelise tõe, mis samuti on objektiivne ja seega mitte õigusemõistmise eesmärkidega vastuolus olev, sest tõenäosuse, oletuste alusel ei saa kohus kellegi süüd lugeda tõendatuks.

Põhimõtteliselt sama võib öelda absoluutse ja suhtelise tõe vahekorra kohta tsiviilprotsessis. Tsiviilprotsessi lõppe- mär- giks on kahtlemata absoluutse tõe väljaselgitamine, selle poole peab püüdma kohus iga asja lahendamisel. Kuid kohtupraktikas pole harvad juhud, kus hagi jää-

takse rahuldamata sel põhjusel, et see on tõendamata ja kohtul ei õnnestunud absoluutset tõde välja selgitada. Sellele vaatamata selgitas kohus välja objektiivse, suhtelise tõe, mis vastab objektiivsetele asjaoludele ja seadustele.

Õigusliku vaidluse korral on üheks selle elemendiks ühe või mõlema vaidleva poole väide teatud õigussuhte olemasolu kohta (N. Zeider - 46, lk. 10). Kohtu ees seisab eelkõige küsimus, kas see õigussuhe eksisteerib või mitte ja milline on tema elementide sisu. Kõik need ülesanded on objektiivse iseloomuga ja kohtuotsus väljendab kohtu seisukohta kui objektiivset tõde kooskõlas seaduse ja tuvastatud asjaoludega.

Kohtuasjas objektiivse tõe tuvastamise kohustuse fikseerimine seaduses ei välista veel kallislooni tõe tuvastamise üldise võimaluse ja selle reaalse teostamise vahel. Inimese võime tunnetada tõde pole veel iseendast garantiiks vigade eest. Mitteküllaldaseks võib osutuda ka tõendmaterjal (34, lk. 39).

Informatsiooni seisukohalt lähtudes on absoluutne tõde täielik informatsioonikogum objektiivse reaalsuse kohta, objekti täielik tunnetamine. See on lõplik peegeldus objektist. Sellist informatsiooni hulka on võimalik koguda vaid tunnetuse lõputu evolutsiooni käigus ehk praktiliselt mitte kunagi (J. Zeman - 52, lk. 204, 210).

Meie arvates ei tähenda suhtelise tõe tuvastamise tunnistamine absoluutse tõe eitamist, vaid see jääb endiselt kohtu tegevuse lõppeesmärgiks. I. Muhhin märgib õigesti, et tunnistades tõe objektiivset iseloomu ei saa eitada absoluutse tõe mõistet (50, lk. 19).

Objektiivse tõe tuvastamine kohtus on seotud tsiviilprotsessi ja materiaalõiguse normide järgimisega, mis on kehtestatud objektiivsuse nõuet silmas pidades kodanike subjektiivsete õiguste garantiina. Siin võib näitena tuua Eesti NSV TsPK §-s 32 kehtestatud tõendite lubatavuse nõude. TsPK § 49 võtab lihtsa kirjaliku vormi (§ 46) mittejärgimisel pooltelt õiguse vaidluse korral viidata tehingu olemasolu kinnituseks tunnistajate ütlustele.

Subjekttiivseid mõjusid asja lahendamisel aitab vältida taandamisõigus ja taanduste läbivaatamise kord (Eesti NSV TsPK 3. peatükk).

Leedu NSV Teiviilprotsessikoodeksi näeb ette võimaluse taandada kohtunikku ka siis, kui tema sugulased on otseselt või kaudselt huvitatud asja lõpplahendusest. Sellisel sättel on mõte väiksemates liiduvabariikides, kus elanikkonnal lähedasemate sugulus- ja tutvusvahetõttu võivad sellised olukorrad osutada enam tõenäosiks.

Eesti NSV TsPK § 23 kohaselt on välistatud kohtuniku korduv osavõtt asja läbivaatamisest. Samas mõttes on hinnatav kohtunike nõupidamise saladus. Eesti NSV TsPK § 200 järgi võivad otsuse tegemise ajal nõupidamistoas olla ainult kohtunikud, kes selles asjas kuuluvad kohtu koosseisu. Eesti NSV TsPK § 310 nõuab ka kassatsioonikohtult otsuse tegemist nõupidamistoas, kuid sellis nõuet ei püsitata järelevalveinstantsi kohtule. Ei saa jätta märkimata normi poolikust; seda tuleks täiendada ja anda seadusega kohtule võimalus tehtud otsuse dikteerimiseks sekretär-masinakirjutajale.

Sama lahendust pooldab E. Rahhuvov kriminaalprotsessis. Et kohtuistungil sekretärile usaldatakse nagunii protokollil pidamine ja tema vastu on õigus esitada taandusi, siis on sekretäri erapooletus tagatud. Probleem pole sugugi uudne, sest niisugustes sotsialismimaades nagu Ungari, Saksa DV, Rumeenia, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia ja Poola lubatakse sekretär nõupidamistuppa, kus ta paneb kirja vastuvõetud otsuse (53, lk. 150).

Nõupidamistoa saladuse põhimõte on kehtestatud selleks, et vältida nende isikute juurdepääsu otsuse tegijatele, kes neid võiksid või sooviksid mõjutada. Iseenesest õiget ja vajalikku nõupidamise saladuse põhimõtet sekretär-masinakirjutaja juuresviibimine ei riku, sest sekretär-masinakirjutaja kutsutakse kohale alles siis, kui otsus on juba tehtud ja jääb vaid üle see kirja panna.

Objektiivse tõe tuvastamise tagamiseks teevad N. Tšetšina ja D. Tšetšot ettepaneku täiustada ka tõendite kogumi-

se, fikseerimise ja uurimise tehnilisi vahendeid, millest oli juttu informatsiooni printsiipide käsitlemise juures ja mis kahtlemata on objektiivse tõe tuvastamise (otsustamise) tähtsaks vahendiks (34, lk. 40).

Objektiivse tõe tuvastamise teenistuses on ka tõendite kuuluvust ja lubatavust reguleerivad sätted. Omapärane vastuolu võib tekkida siin objektiivse tõe tuvastamise võimaluse ja lubatud tõendite vahel: objektiivset tõde on võimalik tuvastada, kuid kohus keeldub hagi rahuldama, kuna seadus ei luba objektiivset tõde tuvastada antud tõendamisvahenditega. Ilmselt vajab tõendite lubatavus mõningast vastavusseviimist objektiivse tõe tuvastamise võimalustega. (Sellega seondub tehingute kehtivuse probleem.)

Tsiviilprotsessis sotsiaalse juhtimise objektiivsuse printsiipi tunnustatakse, kuid otsest kajastust ta tsiviilprotsessiõiguses ei leia, jäädes sotsiaalse juhtimise üldprintsiibiks.

3.2. Demokraatliku tsentralismi printsiip on üks nõukogude ühiskonna juhtimise printsiipe, kus omavahelises optimaalses vahekorras peavad olema ainujuhtimine ja kollegiaalsus, laiade rahvahulkade osavõtt ühiskonna ja riigi asjade juhtimisest ning vastuvõetud otsuse täpne ja üldkohustuslik täitmine. Demokraatlik tsentralism avaldub demokraatia ja tsentralismi optimaalses vahekorras ühiskonna juhtimisel. Ühe külje tegelik ülekaal teise suhtes tingib teise külje faktilise näilisuse.

Üheks demokraatliku tsentralismi konkreetseks ilminguks nõukogude riigivalitsemises, kirjutab J. Sorina, on kollegiaalsuse ja ainujuhtimise ühendamine. See on üldisema demokraatliku tsentralismi printsiibi spetsiifiliseks ilminguks (54, lk. 16). J. Sorina arvates soodustab kollegiaalsus kriitikat ja eneskriitikat. Asjade kollegiaalsel arutamisel selguvad erinevad arvamused, millede läbikaalumisel võetakse vastu õigemad ja autoriteetsemad otsused (54, lk. 7).

J. Starosciak märgib, et kollegiaalne organ ei ole osa-

võtjate mehaaniline summa: osavõtjad peavad olema organiseeritud kindla korra, reglemendi kaudu (55, lk. 129).

Demokraatliku tsentralismi elluviimise vormiks tsiviilprotsessis on kollegiaalne kohtumõistmine. Kohtumõistmise seisukohalt tervikuna (nii tsiviil- kui kriminaalprotsessi seisukohalt) on ainult kollegiaalne kohtumõistmine käsitletav iseseisva kohtumenetluse printsiibina, mille elluviimise vormideks on omakorda 1) esimese astme kohtus kohtunik ja kaks rahvakaasistajat ja 2) kassatsiooniasemes kolm kohtu liiget.

Kollegiaalse kohtu reglemendiks on tsiviilprotsessi normid, mis reguleerivad asja arutamist ja otsuse tegemist nõupidamistoas. Eesti NSV TsPK 20 märgib, et küsimuste otsustamisel ei ole ühelgi kohtunikul õigust keelduda oma hääle andmisest. Viimasena hääletab eesistuja.

Samal põhimõttelisel seisukohal on grupilise arutluse puhul Norman R.F. Maier. Ta kirjutab, et igaüks peab väljendama ja põhjendama oma arvamust. Juht olgu erapooletu (56, lk. 28 - 30). Kohtuotsuse tegemisel on selliseks juhiks eesistuja, kes erapooletuna oma arvamuse viimasena avaldab.

Kollegiaalse organi otsus pole samastatav ainuisikuliselt tehtud otsusega. Kollegiaalne otsus pole samuti kolleegiumi liikmete otsuste identne summa. See on kvalitatiivselt uus otsus, mis kujuneb grupi liikmete ühise mõtetingutuse tulemusena uutel psühholoogilistel alustel. Uus kvaliteet tekib võimalike erinevate arvamuste pinnalt. Otsuse kujunemisel etendab tähtsat osa psühholoogiline kliima, milles otsus kujuneb.

Kollegiaalse juhtimisvormi kasutamine esitab erinõuded kollegiaalse organi koosseisule. Kõikidel asja otsustamisest osavõtvatel isikutel peavad olema subjektiivselt ja objektiivselt võrdsed tingimused asja otsustamiseks. Nad peavad võrdselt olema informeeritud vajalikest asjaoludest, kuid olema ka vajalikult kompetentsed asjaolude hindamiseks. Seda nõuet ei järgita meil kohtu kui kollegiaalse organi komplekteerimisel.

Kohtuotsuse langetamisel nõupidamistoas on oma psühholoogiline eripära. Eesistuja tunnetab rahvakaasistujatega võrreldes eriti oma individuaalset vastutust otsuse seaduslikkuse ja põhjendatuse eest. Eesistuja on erihariduselt jurist ja omab igapäevase töö praktilisi kogemusi õigusemõistmisel. Kaasistujatel pole tavaliselt juriidilist eriharidust, vaid ainult pealiskaudne ettekujutus asja juriidilisest küljest. Niisugustes tingimustes tunnevad kaasistujad end ebakompetentseina asja õigusliku külje suhtes ja tihtilugu ühinevad passiivselt eesistuja arvamusega, kuigi see viimasena avaldatakse. Otsustamise koormus ja vastutus langeb paratamatult eesistujale ja kaasistujad satuvad tema mõju alla. Selline otsus on tegelikult ainuisikuline, mida kaks ülejäänud kolleegiumiliiget oma allkirjaga kinnitavad.

Sellest tulenevad teatud nõuded kolleegiumi liikmete suhtes, kes seaduse kohaselt on küll formaalselt võrdsed, kuid juriidiliste teadmiste poolest mitte. (Kaotades näiteks seadusega formaalselt haridusliku tsensuse, ei tee me sellega veel kirjaoskamatu võrdseks kooliharidust saanud inimesega.) On selge, et inimene, kes pole saanud juriidilist ettevalmistust, ei suuda täiel määral kaasa rääkida õiguslike küsimuste lahendamisel. Ta võib vaid avaldada oma intuiitiivset arvamust, mis tugineb igapäeva elu kogemusele. Kaasistujate elukogemused omandavad tõelise tähtsuse niisuguste asjade lahendamisel nagu abielulahutused, vanemlike õiguste äravõtmine jne. Neis asjus tugineb asja otsustamine kahtlemata suures osas otsuse tegijate elukogemustele ja elu tundmisele.

Rahvakaasistujate valimisele tuleks seega läheneda diferentseeritult, püstitades kandidaatide suhtes rea erinõudeid. Vaja on valida rohkem juriidilist haridust omavaid töötajaid. Pidades silmas teatud tsiviillasjade spetsiifikat, kus võib vaja minna kaasistujate erialaseid teadmisi, tuleks rahvakaasistujateks valida ka rohkem pedagooge, raamatupidajaid, insenere jt. kutsealade esindajaid.

Kollegiaalse organi tegevust iseloomustab alati teatud isikupäratus. Otsuse langetab mitte konkreetne isik, vaid

see formeerub mitme isiku arvamustest. Seda kollegiaalse otsustamise omapära tuleb arvestada kollegiaalsete organite, sealhulgas kohtute kompetentsi määramisel.

Kolleegiumi isikupäratus on vajalik J. Starosciaki arvates delikaatsete asjade lahendamisel, sest nende suhtes esitatakse alati pretensioone (55, lk. 124). Tsiiviilasjadest võib siinjuures näiteks tuua abielulahutuse, isaduse tuvastamise, vanemlike õiguste äravõtmise asjade jne. lahendamist. Kohtukolleegiumi otsuse isikupäratuse tagatiseks on kohtunike nõupidamise saladus. Otsuse teinud kohtunikud ei või Eesti NSV TsPK § 200 lg. 3 kohaselt avaldada nõupidamise ajal aset leidnud arutlusi.

J. Kaarma oma kirjutises märgib kollegiaalsuse eelistanu ainujuhtimise ees muuhulgas, et kollegiaalne arutamine ja otsustamine võimaldab lahenduse leidmiseks koostööd paljude inimeste teadmisi, võimeid ja kogemusi (57, lk. 117). Kui vaatleme kohtulikku asjaarutamist istungil, siis peale kohtu koosseisu võtavad asja arutamisest osa veel pooled, kolmandad isikud, prokurör jne. (vt. Eesti NSV TsPK § 100) - vastavalt konkreetsele tsiiviilasjale. Kahtlemata aitab kõigi nende isikute osavõtt asja sisulisest arutamisest kohtuistungil teha tsiiviilõigusliku vaidluse korral kohtul õiget otsust.

Teiselt poolt arvab J. Starosciak kollegiaalse organi negatiivsete külgede hulka ohu kalduda formalismi ja teha bürookraatlikke vigu, sest vastutus valgub laiali ja seda on raskem kehtestada (55, lk. 122). Ainujuhtimine seevastu on õige kaadri valikul sellest puudusest vaba ja tagab otsuse kiirema vastuvõtmise, operatiivsuse (55, lk. 121).

Paljude positiivsete külgede kõrval iseloomustab kollegiaalse organi puudusi ka J. Kaarma. Ta lisab juba märgitud negatiivsetele joontele veel ebaoperatiivsuse ning kulukuse (57, lk. 117). Need mõlemad asjaolud tulevad kohtu töö hindamisel arvesse tsiiviilasjade arutamise seisukohalt.

B. Colline ja H. Guetzkov, aga samuti ka S. Zalkind ja T. Costello rõhutavad, et probleemi ei tule seada selliselt:

kumb lahendab probleemi paremini - grupp või üksikisik? Siit tulenevad kaks järgmist küsimust: milliseid probleeme peaksid grupid arutama ja millised grupid peaksid arutama (58, lk. 429 ; 59, lk. 57)? Üheks grupi efektiivsuse mõõdupuuks on kõigi tema liikmete poolt probleemi lahendamiseks kulutatud aeg.

Indiviid on grupist üle, kui asi on lihtne ja otsuse tegemine kujuneb vaid selle kirjapanemise protseduuriks. Seda teeb üks indiviid grupist ja teised grupi liikmed on kasutud (58, lk. 15 - 17). Siinjuures võiks näitena tuua asja, kus alaealiste laste ülalpidamiseks nõutavate alimentide asjus kujuneb otsuse tegemine enamasti vaid selle kirjapanemiseks nõupidamistoas.

Eranditult on kollegiaalne tsiviilasjade arutamine. Eesti NSV TsPK § 6 lg. 2 ütleb, et tsiviilasjad vaadatakse kõikides esimese astme kohtutes läbi koosseisus kohtunik ja kaks rahvakaasistujat. Sama paragrahvi lg. 4 sätestab asjade läbivaatamise kollegiaalselt ka kassatsiooni korras. On selge, et tsiviilasjade arutamisel tuleb luua samuti optimaalne tasakaal kollegiaalsuse ja ainujuhtimise vahel. Pretsedent on olemas administratiivasjade ainuisikulise lahendamise näol: kohtunik võib pisihuligaansuse eest määrata trahvi, paranduslikku tööd ja aresti, kuid alimentide sissenõudmise peab ta vormistama kollegiaalselt.

Kollegiaalsuse printsiibiga liialdades on täiesti mõeldav ka pisihuligaansuse kollegiaalne arutamine, sest siingi võib vaielda mõjuvahendi määra ja liigi üle. Tähtsam on aga nähtavasti siiski kokkuvõid kui vähemärgatav efekt, mis kaasneb kollegiaalsel otsustamisel. Näide, kuigi see ei kuulu tsiviilprotsessi valdkonda, on iseloomulik sellest aspektist, millal ja kus on kollegiaalsus üldse vajalik ja millisel juhul liialdamine toob kaasa suuremaid kulutusi kui saadud efekt. Võidakse väita, et tsiviilasjade lahendamisel on alati tegemist vaidlustega, mistõttu kollegiaalne arutus on vajalik. Kahtlemata on see õige, kuid kõik vaidlused pole võrdsustatavad. Mõnel ju-

hul on vaidlus sedevõrd lihtne, et kohtunik ei vaja selleks rahvakaasistujate abi. Asja otsustamisel, millised tsiviilasjad võiks rahvakohunik lahendada ainuisikuliselt (me ei pretendeedi konkreetsete ettepanekute tegemisele), tuleks kõigi muude asjaolude kõrval kaaluda kokkuhoidu, mida see muudatus annab ning kas ei kahjustata sellega kodanike õiguste kaitset.

L. Nevai arvates on lihtsate asjade arutamisel, kus hagi hind on väike, kollegiaalsus ebaõkonoomne. Neis asjades poleks rahvakaasistujate osavõttu vaja või siis nende osavõtt võiks olla fakultatiivne (60, lk. 124, 127). Ka O. Ivanovi arvates võib teatud kategooria tsiviilasju lahendada ainuisikuliselt, sest see aitab tõsta kohtu töö efektiivsust (39, lk. 91).

Meie arvates väärrib siin toodud seisukoht kõsist tähelepanu. Asjaajamise hõlbustamise ja lihtsustamise seisukohalt tuleks kaaluda, kas lihtsama kategooria tsiviilasjade lahendamisel, kus ei arutata põhimõttelisi küsimusi, on üldse vajalik ja otstarbekas asja kollegiaalne arutamine, sest see oleks vastuolus asja õige ja kiire läbivaatamise ja lahendamise ülesandega (Eesti NSV TsPK § 2).

V.I. Lenin märgib, et kollegiaalsus on vajalik põhiküsimuste arutamisel, ainuisikuline korraldamine ja vastutus aga aitab kõrvaldada viivitamist ja vastutusest kõrvalehoidumist (61, lk. 428 - 429). See leninlik printsiip, olles väljendatud sotsialistliku ühiskonna juhtimise kohta üldse, on täiel määral kehtiv ka kohtute tegevuse kohta.

Kollegiaalsus on eelkõige vajalik asjade otsustamisel, kus võivad tekkida erinevad arvamused ja kus on võimalikud mitmed eri lahendid. Nii on enamikus hagemenetluse asjus võimalik vähemalt kaks sisuliselt erinevat lahendust - kas hagi rahuldada või mitte. Enamik hagemenetluse asjade kohtulahendeid põhinevad paljudel faktilistel asjaoludel ja nende hindamisel, kuid on ka asju, kus lahend on mõningal määral ette määratud. Näiteks tuleb enamikul juhtudel alaealiste laste kasuks alimentide sissenõudmise hagi esitamisel juba eespool juttu oli, hagi seadusega määratud ulatuses rahuldada.

Beltoodud arutus rõhutab veelgi demokraatliku tsentralismi järjekindla rakendamise vajadust, vajadust vastavalt konkreetsele olustikule saavutada optimaalne tasakaal kollegiaalsuse ja ainujuhtimise vahel. Vaid sel juhul saame seda nimetada demokraatlikuks tsentralismiks. Seni pole nõukogude tsiviilprotsessis asjade kohtualluvuse määramisel ja nende lahendamisel kollegiaalses vormis peetud alati vajalikul määral silmas kollegiaalse otsustamise kogu olemust, seda, kus see võib anda positiivseid tulemusi, ja seda, kus mitte.

3.3. Sotsiaalne juhtimine rahvahulkade poolt. See printsiip rakendub kohtupidamises kohtunike ja rahvakaasistujate valitavusena rahva poolt. Valijail on õigus valitud tagasi kutsuda.

Eesti NSV TsPK § 6 kohaselt võtab kohtus kõigi tsiviiliasjade läbivaatamisest osa kaks rahvakaasistujat. Poola RV kriminaalprotsessi materjale uurides tulid S. Zawadski ja L. Kubitski järeldusele, et rahvakaasistuja täidab järgmisi funktsioone: 1) ühiskondliku kohtumiku funktsiooni, võttes osa riigivõimu teostamisest kohtumõistmisel; 2) ühiskondliku kontrolöri funktsiooni, jälgides õiguskorraldust kinnipidamisel kohtupidamisel; 3) vahendaja funktsiooni kohtu ja ühiskonna vahel. Vahendus on kahepoolne, sest rahvakaasistuja tutvustab kohut rahva arvamusega ja teisest küljest valgustab ja informeerib avalikkust ning oma valijaid õigusemõistmise probleemidest (62, lk. 127). Seega rahvakaasistujate osavõtt õigusemõistmisest on ühiskonna sotsiaalse korralduse üldise printsiibi - rahvahulkade riigivalitsemisest osavõtu leninliku printsiibi avaldumisvorm (N. Tšetšina - 15, lk. 81), mitte aga iseseisev tsiviilprotsessi printsiip.

Eesti NSV TsPK § 157 näeb ette üldsuse osavõtu kohtulikust arutamisest. Asja poolteks mitteolevate ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate kollektiivide esindajaid võib kohtumäärusega lubada kohtulikust arutamisest osa võtta, et nad saaksid esitada kohtule neid volitanud orga-

nisatsioonide või kollektiivide arvamuse kohtu poolt läbi-vaadatava asja kohta. § 306 tagab nende osavõtu võimaluse asja arutamisest ka kassatsiooniaseme kohtus.

Seega on rahvakaasistujate instituut 1) rahvahulka- de sotsiaalsest juhtimisest osavõtu elluviimise vorm kohtu- netluses kui juhtimise allharus; 2) kollegiaalse otsusta- mise vorm.

3.4. Töörahva laialdase informeerituse printsiip rea- liseerub tsiviilasjade avalikus arutamises (Eesti NSV TsPK § 9). Vaid samas paragrahvis toodud erakordsetel juhtudel arutatakse kohtu motiveeritud määruse alusel asju kinniate uste taga. Kohtuotsused kuulutatakse kõikidel juhtudel ava- likult (Eesti NSV TsPK § 9 lg. 5).

P. Trubnikov juhib tähelepanu selle printsiibi eba- järjekindlale tagamisele kassatsiooniasemes. Seaduses pole otsust normi kassatsiooniaseme kohtuistungil avalikkuse koh- ta (63, lk. 42).

Rahvakohtunikud ja rahvakaasistujad on kohustatud re- gulaarselt oma tööst valijaile aru andma. Aruandluse käi- gus informeerivad nad rahvahulki kohtu tegevusest ka tsi- viilasjade arutamisel.

Töörahva laialdase informeerituse printsiibi elluvii- mise vormideks on asjade arutamise avalikkus kohtutes ja kohtunike ning rahvakaasistujate aruandekohustuslikkus va- lijate ees.

3.5. Optimaalsuse ja efektiivsuse printsiip. Seda print- siipi rakendatakse tsiviilprotsessis ellu protsessuaalse ökonomia põhimõtetel. Printsiibi mõte seisneb selles, et lahendada seatud ülesanded võimalikult lühikese ajaga ja minimaalsete töö-, materiaalsete ja finantsressurssidega. Selles printsiibis peitub ühiskonna juhtimise peamine ees- märk (45, lk. 293). M. Markov aga arvab selle põhimõtte printsiipide seast välja ja peab seda ainult juhtimise ees- märgiks (67, lk. 36, 39).

Tsiviilasja läbivaatamiseks kohtus on kindlad tähtajad (Eesti NSV TsPK § 67).

Tsiviilprotsess peab tagama poolte õiguste kaitse töö väljaselgitamise ja seadusliku otsuse tegemise teel. Kodanike õiguste kaitse on optimaalselt tagatud siis, kui tsiviilprotsess kulgeb minimaalsete töö- ja ajakuludega ning suhteliselt madalate rahakulutustega, kusjuures töö välja selgitamine ei tohi selle all kannatada. Selle põhjal tuletab L. Nevai tsiviilprotsessi efektiivsuse kriteeriumid: a) lihtsus; b) kiirus; c) minimaalsed kulutused; d) põhjendatud ja seaduslik otsus (60, lk. 125 - 126). Tsiviilasja õiget ja kiiret lahendamist peab Eesti NSV TsPK § 2 tsiviilkohtumenetluse ülesandeks.

Tsiviilasja lahend peab olema õige, see tähendab kooskõlas seadusega ja, sellest tulenevalt, asjaosaliste, nõukogude riigi kodanike seadusega kaitstud huvidega.

Tsiviilprotsessikodeksite kehtestamisel peeti eelkõige ja õigustatult silmas kodanike ja juriidiliste isikute huvide maksimaalset kaitsmist sotsialistliku seaduslikkuse raames. Seetõttu on rakendatud ka väga mitmesuguseid garantiisid ja tsiviilasja ajamine on muutunud keerukaks. Ühtlasi tekib küsimus, kas keeruline ja komplitseeritud asjaajamine on alati asja kiire ja õige lahendamise teenistuses. Tõenäoliselt on diferentseeritud lähenemisega erinevatele asjade kategooriatele võimalik asjaajamist hoopis lihtsamaks teha, ilma et selle all kannataksid sotsialistlik seaduslikkus ja asjaosaliste huvid.

Informatsiooni difusiooni käsitledes oli märgitud, et lihtsamate tsiviilasjade arutamisel võiks olla protokollikoostamine kohtuistungiga koostatiivne. Niisugusteks asjadeks võiks olla näiteks alaealiste laste ülalpidamiseks alimentide sissenõudmine jms. Neis asjades võiks pidada protokollid vaid siis, kui kohus seda vajalikuks peab. Selline õigus on antud kassatsiooni- ja järelevalveinstantsi kohtule (Eesti NSV TsPK-s § 95 lg. 2).

Ühendades tsiviilasjade lahendamisel protokollipidamise fakultatiivsuse kollegiaalsuse ja ainujuhtimise õige vahetõrja leidmisega, aitaksime asjade lihtsama ja kiirema läbivaatamise kaudu tagada optimaalsuse printsiibi elluviimist.

mist. Selle tulemusena saaks kokku hoida mitte ainult kohutõõtjate, vaid ka rahvakaasistujate tööaega. Tsiiviilprotsessi eesmärkide saavutamist see ei kahjustaks.

Eesti NSV TsPK § 2, nagu märgitud, nimetab tsiiviilprotsessi ühe ülesandena tsiiviilasja kiiret läbivaatamist ja lahendamist. See on kahtlemata vajalik õigusrikkumiste ärahoidmiseks ja kodanike kasvatamiseks nõukogude seaduste kõrvalekaldumatu täitmise vaimus. Kuid samuti tuleb arvestada, et töö tuvastamine kaitseb nende kodanike ja juriidiliste isikute huve, kelle õigusi on rikutud. Mida kiiremini õigused jalule seatakse, seda paremini kaitstakse ka sotsialistlikku seaduslikkust ja iga üksiku subjekti huve, teiseks - seda odavam tuleb kohtulik asjaajamine riigile, ühiskonnale ning asjaosalistele. Järelikult peaks tsiiviilprotsessi normistik olema nõnda üles ehitatud, et see tagaks asja kiire läbivaatamise.

Asja läbivaatamiseks kuluv aeg summeerub kohtuniku, rahvakaasistujate, asjast osavõtivate isikute ja tunnistajate ajast. Peale kohtuniku, prokurööri ja advokaatide ei võta teised isikud asja arutamise ajal osa oma põhitööst. Aeg on aga kui mitte just kõige peamine, siis üks peamisi inimese, kollektiivi ja ühiskonna tegevuse efektiivsuse näitajaid (V. Afanasjev - 64, lk. 13).

Asjaajamise lihtsustamisele ja selle vajalikkusele on juhtitud tähelepanu ka kirjanduses (L. Nevai - 60, lk. 124). Selleks on tsiiviilprotsessis küllaldaselt võimalusi (näiteks muudatuste tegemine protsessinormides ja efektiivsuse garantiide kehtestamine).

Eesti NSV TsPK § 102 järgi on asjast osavõtavad isikud kohustatud kasutama kõiki neile kuuluvaid protsessuaalseid õigusi heauskselt. Kohtul lasub kohustus tõkestada igasugust õiguste kuritarvitamist, kus eesmärgiks on protsessi venitamine või kohtu eksitusseviimine. Kui asjast osavõtavad isikud kasutavad oma õigusi pahatahtlikult, siis vastavalt Eesti NSV TsPK §-le 74 on võimalik hüvituse sissenõudmine kaotatud tööaja eest. Selle seaduse mõtteks on as-

ja sihiliku venitamise ärahoidmine. Kohus võib poolele, kes pahauskselt esitas põhjendamata hagi või vaidles hagi vastu või kes süstemaatiliselt oma tegevusega takistas asja õiget ja kiiret läbivaatamist ja otsustamist, panna teise poole kasuks faktiliselt kaotatud töötaja eest hüvituse maksmise vastavalt keskmisele töötasule, kuid mitte üle viie protsendi esitatud haginõude summast. Õigusnormi raskepärasuse tõttu pole see kohtupraktikas efektiivseid tagajärgi andnud ja seega jäänud formaalseks. Tema rakendamine on küsitav.

Vaja on tõsta poolte vastutust kohtusse mitteilmumise eest. Eesti NSV TsPK § 170 on oma piiratud ulatuse tõttu ebapiisav. Poolte mõjuvate põhjusteta kohtusse mitteilmumisel peaks kohtule andma õiguse nende trahvimiseks, milleks tuleks Eesti NSV TsPK § 169 täiendada vastava sättega.

Protsessuaalse ökonomia põhimõtteist lähtudes peab isik, kes taotles tunnistaja väljakutsumist või kirjaliku tõendi väljanõudmist, ära näitama, milliseid asjas tähtsust omavaid asjaolusid nende tõenditega võidakse tuvastada. Tunnistaja kohta nõutakse tema isikuandmete ning elukoha märkimist (Eesti NSV TsPK §-d 41 lg. 3 ja 45 lg. 1).

Kodanikud, kes eelnevalt juristiga konsulteerimata kohtusse pöörduvad, jätavad harilikult teadmatusest selle nõude täitmata. See tingib lisakirjavahetust ja ajakulu. Ka pole kohtud olnud küllalt resolutsed ja järjekindlad sellest nõudest kinnipidamist jälgima. Tagajärjeks on, et kohus kutsub välja inimesi, kes asja kohta midagi vajalikku öelda ei tea, või nõutakse välja tarbetuid dokumente. Asja operatiivsema ajamise huvides peavad kohtud olema nõudlikumad hagiavalduste vastuvõtmisel, teisest küljest on vaja parandada kodanike juriidilist teenindamist.

Kahjuks pole asjad paremad ka riigiasutuste ja ettevõtete poolt kohtusse esitatavate hagide osas. Needki pole vormistatud seaduse nõuetele vastavalt. See viitab lüngale ettevõtete ja asutuste õigusteeninduses.

Asjatute viivituste vältimiseks kehtestab Eesti NSV TsPK § 46 korra, mille kohaselt juriidilised isikud ja kodanikud peavad reageerima kohtu nõudmistele õigeaegselt. Kohtule on

antud õigus seda nõuet mittetäitnud ametiisikuid või kodanikke karistada kuni kümmerublaase rahatrahviga. Seda õigust on kohtud seni väga vähe kasutanud.

Asjatuid viivitusi püüab vältida ka reegel, mille kohaselt alluvusvaidlused Eesti NSV kohtute vahel ei ole lubatud. Ühest kohtust teise suunatud asja peab saaja võtma läbivaatamisele (Eesti NSV TsPK § 133 lg. 2).

Kahesugune mõju on kohtumõistmisele Eesti NSV TsPK §-l 296. Uute materjalide esitamise õigus kassatsiooniasemes võimaldab poolte huvide kaitseks kõiki asjaolusid välja selgitada. Teiselt poolt annab see säte sellisel kujul pooltele või tema esindajale, s. o. advokaadile võimaluse teadlikult jätta osa tõendeid tagavaraks. Ebasoovitava lahendi korral rahvakohtus esitatakse tagavaraks hoitud tõendid kassatsiooniasemes, millega on võimalik saavutada otsuse tühistamist asjaolude ebatäieliku väljaselgitamise motiivil. Kõne alla tuleb selline võimalus näiteks vara jagamise asjades, kus hageja jätab osa vara hagiavaldusse märkimata ja ka kohtus ei tee sellest juttu. Hilisemas kassatsioonikaebuses aga lisatakse tagavaraks hoitud tõendid ülejäänud varaosa kohta.

Et pooled või nende esindajad ei saaks kassatsiooniasemes uute materjalide esitamise õigust kuritarvitada ja asja arutamist venitada, ei tohiks neil lubada esitada tõendeid ja materjale, mida nad teadlikult esimese astme kohtus jättsid välja toomata. Selleks võiks Eesti NSV TsPK § 296 lg. 1 täiendada järgmise lõiguga: "milliseid neil polnud võimalik esimese astme kohtule esitada ega taotleda nende arvessevõtmist esimese astme kohtus."

Eesti NSV TsPK § 150 ütleb, et pärast hagiavalduse vastuvõtmist valmistab kohtunik asja ette kohtulikuks arutamiseks, mille eesmärgiks on asja õigeaegse ja õige lahendamise tagamine. Asja ettevalmistamise eest vastutab kohtunik ainuisikuliselt.

Tsiviilasjade lahendamiseks kehtestatud kindlatest tähtaegadest kinnipidamine tagab asja kiire läbivaatamise. Kahjuks ei olene mitte alati asja kiire läbivaatamine ainult

kohtust ja tema operatiivsusest, sest kohus kogub tõendeid väljastpoolt. Tähtaegadest kinnipidamine sõltub mõnikord ka asjade arvukusest kohtu menetluses ja kahtlemata kohtunike vilumusest oma tööd nii planeerida, et oleks tagatud tähtaegadest kinnipidamine.

Siinjuures väärrib märkimist, et võrreldes kodanliku tsiviilprotsessiga on nõukogude tsiviilprotsess kahtlemata oma efektiivsuse astmelt just kiiruse mõttes ees. M. Gurvitš käsitleb võrdleva õiguse seisukohalt Itaalia tsiviilprotsessi, kus tsiviilprotsessi keskmine kestus 1965. a. oli kuus aastat 11 kuud (65, lk. 81).

L. Nevai tähendab, et tsiviilprotsessi areng on seotud majanduse juhtimise süsteemi arenguga. On vajalik lihtsustada ja kiirendada tsiviilprotsessi, et tõsta tema efektiivsust (61, lk. 124). Majanduse kiirenev areng toob kaasa ka tsiviilprotsessi ajakohastumise.

Optimaalsuse ja efektiivsuse printsiip ei formuleeru ei kohtumenetluse ega seda reguleerivate õigusharude printsiibiks, küll aga kajastub nii mitmeski tsiviilprotsessi instituudis. Meie arvates tuleks seda veelgi rohkem silmas pidada, võttes arvesse riigivalitsemiskulude järjekindla vähendamise ja riikliku juhtimise odavamaks muutmise tendentsi.

3.6. Seaduslikkuse printsiip on üldine kõikjal, kus on tegemist õiguslike küsimustega. Seaduslikkuse tagamiseks tsiviilasjade lahendamisel on Eesti NSV TsPK §-s 7 märgitud, et õigusemõistmisel tsiviilasjades on kohtunikud ja rahvakaasistujad sõltumatud ning alluvad ainult seadusele. Asjad lahendatakse seaduse alusel kooskõlas sotsialistliku õigusteadvusega ning tingimustes, mis välistavad kohtunike kõrvalise mõjutamise.

Tsiviilprotsessile kohaldab seaduslikkuse printsiibi Eesti NSV TsPK § 10. Otseselt vaieldavat suhet reguleeriva seaduse puudumisel rakendab kohus seadust, mis reguleerib taolisi suhteid (seaduse analoogia), sellise seaduse puudumisel aga lähtub kohus nõukogude seadusandluse üldistest

alustest ja mõtetest (õiguse analoogia). Selle printsiibi järjekindlaks elluviimiseks on vajalik kohtu maksimaalne informeeritus seadustest ja selle informatsiooni tõepärasus ning kättesaadavus. Tegelikult olukorrast kohtutes teeme juttu juba eespool.

Seaduslikkuse nimel ei võta kohus vastu hageja loobumist hagi, hagi õigeksvõtmist kostja poolt ega kinnita poolte kokkulepet, kui need toimingud on vastuolus seadusega või rikuvad kellegi õigusi ja seadusega kaitstud huve, sätestab Eesti NSV TsPK § 106 lg. 4.

Eesti NSV TsPK 21. peatükis, kus käsitletakse kohtuotsust, on §-s 199 lg. 1 märgitud, et kohtuotsus peab olema seaduslik. Selle garantiiks on kohtuotsuse tühistamise alustena TsPK §-s 312 lg. 1 p. 4 toodud materiaalsoo või protsessuaalõiguse normide rikkumine või ebaõige rakendamine, mis on lahti mõtestatud TsPK §-des 313 ja 314.

Seaduslikkuse printsiipi järjekindlalt rakendades on seaduseandja Eesti NSV TsPK §-s 202 andnud kohtule õiguse ületada haginõude piire asjaosaliste seaduslike õiguste ja huvide kaitseks.

Seaduslikkuse tagatiseks on samuti Eesti NSV TsPK § 11 kohaselt NSV Liidu Ülemkohtu ja Eesti NSV Ülemkohtu järelevalve kohtuliku tegevuse üle, aga samuti Eesti NSV TsPK § 12 kohaselt prokuröri järelevalve tsiviilkohtumenetluses (§ 11 lg. 2 märgib, et prokurör on kohustatud tsiviilkohtumenetluse kõikides staadiumides õigeaegselt tarvitusele võtma seadusega ettenähtud abinõud seaduse igasuguse rikkumise kõrvaldamiseks, olenemata sellest, kes seadust rikkus).

Eesti NSV TsPK § 286 tagab seaduslikkuse nimel poolte ja asjast osavõtivate isikute õiguse kassatsiooni korras edasi kaevata.

Seaduslikkuse garantiiks tuleb pidada ka Eesti NSV TsPK § 5 kohaselt põhimõtet, et tsiviilasjades mõistab õigust ainult kohus.

3.7. Võrdõiguslikkuse printsiip. Selle tagab kõigi kodanike võrdsus seaduse ees. Eesti NSV TsPK § 5 märgib,

et kohus mõistab õigust kõikide kodanike võrdõiguslikkuse alusel seaduse ja kohtu ees, sõltumata nende sotsiaalsest, varalisest ja ametiseisundist, rahvuslikust ja rassilisest kuuluvusest ning usutunnistusest. Siit on tuletatav ka poolte võrdsuse põhimõtte tsiviilprotsessis (Eesti NSV TsPK § 106 lg. 1).

Selle põhimõtte realiseeringuks on samuti Eesti NSV TsPK §-s 8 kehtestatud konstitutsioonist tulenev rahvuskeele põhimõtte. Samal ajal lg. 2 tagab isikutele, kes ei valda keelt, milles toimub kohtulik menetlus, õiguse teha avaldusi, anda seletusi ja ütlusi, esineda kohtus ja esitada taotlusi emakeeles, samuti kasutada seadusega kehtestatud korras tõlgi abi. Kohtudokumentid antakse asjast osavõtivatele isikutele kätte tõlgituna uende emakeelde või sellesse keelde, mida nad valdavad (§ 8 lg. 3).

Rahvuskeelset asja arutamist ja seda keelt mittevaldavate kodanike õigust esineda oma emakeeles ning kasutada tõlgi abi ei saa me vaadelda mitte mingi iseseisva printsiibina, vaid see on võrdõiguslikkuse printsiibi elluviimise üks vorm.

Seega kajastuvad kokkuvõttes sotsiaalse juhtimise printsiibid kas otseselt või kaudselt tsiviilprotsessi normides ja sedavõrd, kuivõrd nad seal kajastuvad, võime neid lugeda õiguse printsiipideks. Võttes aga arvesse, et sotsiaalse juhtimise printsiipe leiame kajastumas mitte ainult tsiviilprotsessiõiguse normides, ei saa me neid lugeda tsiviilprotsessiõiguse ja selle õigusharu normidega reguleeritud tsiviilprotsessi kui tegevuse eriprintsiipideks.

Õigusnormidega on seaduseandja kui riikliku juhtimise subjekt kindlaks määranud sotsiaalse juhtimise printsiipide elluviimise vormid erinevais riikliku juhtimise allharudes, sealhulgas ka tsiviilprotsessis. Samas võime täheldada, et mõned sotsiaalse juhtimise printsiipide elluviimise vormid hõlmavad meid huvitavat juhtimise allharu ja on sellele sedavõrd iseloomulikud, et neid tuleb pidada selle allharu printsiipideks. Nii saame eeltoodu alusel lugeda demokraatliku tsentralismi printsiibi elluviimise vor-

mi kollegiaalsuse nkol kohtumenetluse printsiibiks, sest kohtupidamine toimub ainult kollegiaalses vormis. Kui kollegiaalsust võtta kohtumenetluse printsiibi tasemel, siis on selle elluviimise vormideks omakorda kohtupidamine kas rahvakaasistujate osavõtul esimese astme kohtus või kolmeliikmelise kolleegiumi poolt teise astme kohtus.

Iseloomulikke elluviimise vorme leiame veel rahvahulkaade sotsiaalsest juhtimisest osavõtu printsiibil - rahvakohtunike ja kaasistujate valitavuse kujul - ja võrdõiguslikkuse printsiibil - rahvuskeelsuse kujul. Teistel sotsiaalse juhtimise printsiipidel nii ilmekaid seaduses formuleeritud elluviimise vorme ei ole.

4

KOHTUMENETLUSE (ÕIGUSEMÕISTMISE) JA TSMILKOHTUMENETLUSE (TSMIL- PROTSESS) PRINTSIIBID

Espool käsitletud sotsiaalse juhtimise printsiipidest nähtub, et nad kõik laienevad ka tsiviilprotsessile kui ühele sotsiaalse juhtimise sfäärile. M. Markov kriipsutab alla just sotsiaalse süsteemi organisatsioonilist hierarhiat ja eri tasandite ning lülide subordinatsiooni. Hierarhilised tasandid on omaette süsteemid, kindlate eesmärkide ja funktsioonidega. Samas on nad süsteemi kui terviku koostisosad (66, lk. 53).

Ükski käsitletud sotsiaalse juhtimise printsiipidest pole vaadeldav nõukogude õigusteaduses tsiviilprotsessi spetsiifilise printsiibina, tsiviilprotsess vaid kehtestab nende elluviimiseks spetsiifilised vormid. Protsessuaalses kirjanduses peetakse neid küll sageli tsiviilprotsessi eri printsiipideks. Niisugusel juhul ei pöörata küllaldast tähelepanu nende printsiipide realiseerimise vormidele. Pidades aga eelkäsitletud printsiipe sotsiaalse elu kõikide sfääride printsiipideks, koondame põhitähelepanu nende elluviimise vormidele ja meetoditele spetsiaalses juhtimise

sfääris. Seega printsiipide üldisema tähenduse mõistmine sunnib meid välja selgitama nende tõelist olemust, võrdlema nende mõju teiste juhtimise sfääridega ja üldistama ka elluviimise vorme. Sotsiaalse juhtimise kõikidele sfääridele tuleb esitada ühtsed nõuded, nendele peab aluma ka kohtu tegevus.

Eeltoodust näeme, et tsiviilprotsessis tuleb arvestada sotsiaalse juhtimise printsiipe samavõrra kui teistes sotsiaalse juhtimise sfäärides. Sotsiaalse juhtimise printsiipide süsteemne käsitus viib meid lähemale tsiviilprotsessi süsteemsele mõistmisele, määrab paremini tsiviilprotsessi koha sotsiaalsete süsteemide seas ja aitab mõista sellele sotsiaalse juhtimise harule omast üldist ja spetsiifilist.

Arvestades, et kõrgema astme printsiibid ei saa samal ajal olla alama astme eriprintsiipideks, püüame järgnevalt välja selgitada, millised üldpõhimõtted formuleeruvad kohtumenetluse üldprintsiipideks ja seejärel leida kohtumenetluse ühe alaliigi - tsiviilkohtumenetluse eriprintsiibid.

4.1. Kohtumenetluse (õigusemõistmise) kui sotsiaalse juhtimise sfääri üldprintsiipidena väärivad formuleerimist juhtimise üldistest põhimõtetest tulenevad allprintsiibid, mis on nende üldiste põhimõtete konkretiseeringuiks ainult selles juhtimise erivaldkonnas. Selisteks loeme kohtuliku arutamise a) vahendituse, b) suulisuse, c) võistlevuse, d) katkestamatuse ja e) kollegiaalsuse printsiibid.

Ülejäänud käsitluse all olnud üldised põhimõtted kajastuvad küll kohtumenetlust reguleerivais vormides, kuid ei formuleeri kohtumenetluse (õigusemõistmise) printsiipideks (näiteks kodanike üheõiguslus kohtu ja seaduse ees, rahvuskeelsus, õigusemõistmise vastavus seadusega jt.), sest nad pole iseloomulikud ainult õigusemõistmisele ega oma kohtumenetluses ka mingit eriomast tähendust, mis eristaks neid muist sotsiaalse juhtimise allharudest, kus nad samuti kajastuvad.

4.2. Tsiviilkohtumenetluse eriprintsiibiks peame **d i s p o s i t i i v s u s e** printsiipi, mis on tsiviilprotsessile ainuomane.

K. Judelson vaatleb dispositiivsuse printsiipi tema tähtsamates avaldumisvormides; kõigepealt kui hagi esitamise õiguse käsutamist. Rikutud õiguse subjektile tagatakse õiguskaitse isegi sel juhul, kui ta ise pole võimaline hagi esitama (hagi esitab kas prokurör või vastavad riigorganid). Teiseks märgitakse hageja õigust määrata ja ka hiljem muuta hagi eset ja alust ning hagi suurst. Hagejal on õigus hagist loobuda ning kostjal seda tunnistada, kusjuures neil on õigus lõpetada asi kokkuleppega. Siinjuures jääb kohus kontrollijaks, et kummagi poole õigused seadusevastaselt kannatada ei saaks (1, lk. 48, 49).

Tähelepanu väärrib dispositiivsuse printsiip R. Gukasjani käsitluses, kes arvab, et dispositiivsuse printsiibi tähtsusega on liialdatud ja selle printsiibi ülekoormatus viib tema piirjoonte ähmastumiseni (67, lk.65).

R. Gukasjan koos V. Semjonoviga pooldavad seisukohata, et kohtu aktiivsus pole mitte dispositiivsuse printsiibi üks külge, vaid iseseisev tsiviilprotsessi printsiip (67, lk. 66; 2, lk. 330). Nende seisukohaga võiks nõustuda selles osas, mis puutub kohtu aktiivsuse eraldamisest dispositiivsuse printsiibi ülejäänud tunnustest. Pole aga mingit tarvidust liita kohtu aktiivsust prokuröri ja teiste isikute aktiivsusega, kel pole asjas materiaalõiguslikke huvisid, ja tuletada sellest iseseisva tsiviilprotsessi printsiibina õiguse kaitse aktiivse abistamise printsiipi, kuivõrd kohtu ja prokuröri aktiivsuse iseloomu kaudu selgub ilmekalt, millest tuleneb nende huvi ja aktiivsus: prokurör valvab seaduslikkuse järele tsiviilprotsessis. Meie arvates väljendub sotsialistliku seaduslikkuse printsiip (kui ühiskondliku elu juhtimise printsiip) kohtu aktiivsuse kaudu tsiviilprotsessis ja kohtu aktiivsus on üheks tema väljendusvormiks.

R. Gukasjan esitab õigesti dispositiivsuse printsiibi iseloomu nõukogude tsiviilprotsessis, näidates, et see on materiaalselt (isiklikult) huvitatud isiku võimalus (õigus) mõjutada tsiviilprotsessi käiku ja see õigus peitub tsiviilprotsessi normistikus. Ta lahutab dispositiivsuse tsiviilõiguse sõltuvusest, sest see ahendaks dispositiivsuse kasutamisvaldkonda. Tsiviilprotsess pole mitte ainuüksi tsiviilõiguse eluvorm, vaid ka üldine materiaaõiguslike vaidluste lahendamise õiguslik vorm (67, lk. 77).

Dispositiivsuse põhimõte läbib kogu tsiviilprotsessi. Sellega on seotud tsiviilasja algatamine materiaalselt (isiklikult) huvitatud isiku poolt, asja liikumine ühest staadiumist teise, asja lõpetamine, kostja väljavalimine, hagi eseme ja aluse äranäitamine.

Mis puutub V. Semjonovi poolt märgitud õiguste ja eesdusega kaitsitud huvide kohtuliku kaitse kattesaadavuse printsiipi, mis on välja toodud tsiviilprotsessi eriprintsiibina, siis meie arvates pole sellise printsiibi eraldamiseks tarvidust - tegu on sotsialistliku eeaduslikkuse ühe ilminguga tsiviilprotsessis.

* *
*

Näisiis, alustanud kõige üldisematest juhtimise printsiipidest, jõudsime järeldusele, et tsiviilprotsessi printsiibid on üldises hierarhilises süsteemis neljanda astme allprintsiipideks. Samas ei tohi tsiviilprotsess kui üks juhtimise alharu olla vastuolus juhtimise üldisemate printsiipidega, kuigi need printsiibid ei ole tsiviilprotsessi eriprintsiipideks.

Kokkuvõttes võiks liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksites peamise eriprintsiibina olla otseselt fikseeritud dispositiivsuse printsiip. Viimane iseloomustab tsiviilprotsessi eripära. Ülejäänud käsitletud printsiipidest

tsiviilprotsessi printsiibid ei ole. Neid ei kajasta sel-listena ka tsiviilprotsessiõigus. Järelikult ei tule neid sisse viia ka teooriasse. Nagu märgitud, vastavate õiguse üldprintsiipide või õigusemõistmise printsiipide kordamine protsessiõiguses ei muuda neid veel tsiviilprotsessiõiguse printsiipideks.

Samale tulemusele jõudis kolhoosiõiguse printsiipide võrdleval analüüsil L. Saarnits. Kolhoosiõiguse spetsiifiliseks printsiibiks jäi vaid üks printsiip. Selline tulemus on loogiline. Iga nähtust, sealhulgas õigusharu, peabki iseloomustama üks põhiline tunnus ja meie ülesanne seisneb selle põhilise, spetsiifilise väljaselgitamises. Tunnuste paljusus on sageli tõend sellest, et me pole suutnud eristada peamist kõrvalisest, spetsiifilist mittespetsiifilisest. See ei tähenda muidugi sotsialistliku õiguse üldprintsiipide või kohtumenetluse (õigusemõistmise) printsiipide alahindamist tsiviilprotsessis. Vastupidi, tsiviilprotsessi kogu tähelepanu peab olema suunatud sellele, et selgitada, milline koht on tsiviilprotsessil näiteks sotsialistliku seaduslikkuse printsiibi elluviimisel ja milliseid spetsiifilisi vahendeid ta selleks saab kasutada. Näiteks toodud printsiibi tähtsus ei ammendu järelikult printsiibi fikseerimisega konstitutsioonis ega selle kordamisega teistes õigusaktides, vaid tegelikkuses realiseerimisega. See kohustab iga õigusharu otsima printsiibi elluviimise konkreetseid vahendeid ja võimalusi.

Tunnistades juhtimisprintsiipide hierarhiat,

- 1) likvideerime põhjendamatu ja olematu printsiipide paljususe üksikutes õigusharudes;
- 2) väldime nõukogude ühiskonna sotsiaalse juhtimise ja sotsialistliku õiguse printsiipide alusetu degradeerimise;
- 3) kontsentreerime põhitähelepanu printsiibi konstateerimiselt tema elluviimise vormidele ja teedele;
- 4) on võimalik, olenevalt printsiibi mõjusfäärist, valida erinevaid teid ja vahendeid printsiibi elluviimiseks;

5) võime öelda, et printsiibi mõjusfäär ise tingib printsiibi elluviimise spetsiifilised vahendid.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. К.С. Юдельсон. Советский гражданский процесс. М., Госспр-издат, 1956.
2. В.М.Семенов. Специфические отраслевые принципы советского гражданского процессуального права. Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. Выпуск 4.Свердловск, 1964.
3. С.Н.Братусь. Принципы советского гражданского права.-"Правоведение", 1960, № I.
4. Теория государства и права. М., 1968.
5. Теория государства и права. М., 1970.
6. Общая теория советского права. Под редакцией С.Н.Братуся и И.С.Самощенко. М., 1966.
7. Е.А.Лукашева. Принципы социалистического права.-"Советское государство и право", 1970, № 6, стр. 21.
8. В.М.Семенов, Принципы советского гражданского процессуального права. Автореферат докт. дисс. Свердловск, 1965.
9. Võõrsõnade leksikon. Тлн., ERK, 1961.
10. Т.Н.Добровольская. Принципы советского уголовного процесса. М., изд-во "Юридическая литература", 1971.
11. К.Маркс и Ф.Энгельс. Сочинения. Том. 20.
12. Управление. Социология. Право. М., изд-во "Юридическая литература", 1971.
13. J. Ananjeva. Nõukogude tsiviilprotsessiõiguse mõistest ja süsteemist.-TRU Toimetised. Vihik 105. Õigusteaduslikke töid I. Tartu, 1961.
14. M. Cieslak. Der Begriff und die Bedeutung der Strafprozessprinzipen. Archivum iuridicum Cracoviense. Vol. I. 1968.

15. Н.А.Чечина. Принципы советского гражданского процессуального права и их нормативное закрепление. - "Правоведение", 1960, № 3.
16. Nõukogude tsiviilõigus. Üldosa. Tln., kirjastus "Valgus", 1971.
17. Гражданское право. Том I. М., изд-во "Юридическая литература", 1969.
18. О.С.Иоффе. Советское гражданское право. Том I. Л., изд-во ЛГУ, 1971.
19. С.Н.Абрамов. Гражданский процесс. М., Госюриздат, 1948.
20. Советское гражданское процессуальное право. Под общей редакцией профессора К.С.Юделсона. М., изд-во "Юридическая литература", 1965.
21. Гражданский процесс. Под общей редакцией профессора К.С.Юделсона. М., изд-во "Юридическая литература", 1972.
22. Советский гражданский процесс. Под редакцией профессора М.А.Гурвича. М., изд-во "Высшая школа", 1967.
23. С.Н.Абрамов. Советский гражданский процесс. М., Госюриздат, 1952.
24. А.Ф.Клейнман. Советский гражданский процесс. М., изд-во МГУ, 1954.
25. Советский гражданский процесс. Под редакцией профессора А.Ф.Клеймана. М., изд-во МГУ, 1964.
26. Т.Н.Добровольская. Принципы советского уголовного процесса. М., изд-во "Юридическая литература", 1971.
27. О.С.Иоффе. Советское гражданское право. Л., изд-во ЛГУ, 1958.
28. М.А.Савицкий. К вопросу о системе принципов советского уголовного процесса. - "Советское государство и право", 1950, № I.

29. L. Saarnits. Kolhoosisisese juhtimise mõiste ja printsiibid. - Õigusteaduskonna aspirantide töid. Tartu, 1970. (Tartu Riiklik Ülikool.)
30. V.I. Lenin. Dialektika küsimustest. Tln., EKK, 1964.
31. Ц.А.Ямпольская. О принципах государственного управления в СССР /некоторые методологические аспекты/. - "Советское государство и право", 1967, № 3.
32. Административное право. М., изд-во "Юридическая литература", 1970.
33. А.К.Белых. Коммунизм и управление общественными процессами. Л., изд-во ЛГУ, 1972.
34. Н.А.Чечина, Д.М.Чечот. Развитие принципа объективной истины в законодательстве СССР и союзных республик. - Развитие гражданско-правовых наук в советских республиках Прибалтики. Тезисы докладов и сообщений научной конференции, посвященной 50-летию образования Союза ССР. Вильнюс, 1973.
35. В.П. Алксеев. Оценка доказательств в надзорной инстанции в советском уголовном процессе. Автореферат канд. дисс. М., 1965.
36. Д.М.Чечот. Судебная защита субъективных прав и интересов. - "Советское государство и право", 1967, № 8.
37. С.С.Алексеев. Социальная ценность права в советском обществе. М., изд-во "Юридическая литература", 1971.
38. П.Э.Недбайло. О юридических гарантиях правильного осуществления советских правовых норм. - "Советское государство и право", 1957, № 6.
39. О.В.Иванов. Повышение эффективности судебной защиты прав и интересов граждан и социалистических организаций. - Юридические гарантии применения советских правовых норм и укрепления социалистической законности. Тезисы докладов и сообщений. Киев, 1971. (Киевский ордена Ленина государственный университет им. Т.Шевченко.)

40. Б.Гурней. Введение в науку управления. М., изд-во "Прогресс", 1969.
41. Г.Э.Анашкин, И.Л.Петрухин. Эффективность правосудия и судебные ошибки. - "Советское государство и право", 1968, № 8.
42. Р.А.Сафаров. Управленческая ценность общественного мнения. - Проблемы государства и права на современном этапе. Вып. 6. М., 1973. (Институт государства и права АН СССР.)
43. Л.С.Явич. Право и общественные отношения. М., изд-во "Юридическая литература", 1971.
44. Н.Г.Александров. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. М., изд-во "Юридическая литература", 1961.
45. В.Г.Афанасьев. Научное управление обществом /опыт системного исследования/. М., изд-во "Политическая литература", 1968.
46. Н.Б.Зейдер. Судебное решение по гражданскому делу. М., изд-во "Юридическая литература", 1966.
47. А.Д.Ликас. Культура судебного процесса. М., изд-во "Юридическая литература", 1971.
48. Марксистско-ленинская общая теория государства и права. Социалистическое право. М., изд-во "Юридическая литература", 1973.
49. V.I. Lenin. Teosed. 14 kd.
50. И.И.Мухин. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия. Л., изд-во ЛГУ, 1971.
51. A. Spirkin. Marksistliku filosoofia kursus. Tln., kirjastus "Eesti Raamat", 1966.
52. И.Земан. Познание и информация. Гносеологические пробле-

- мы кибернетики. М., изд-во "Прогресс", 1966.
53. Р.Д.Рахунов. Независимость судей в советском уголовном процессе /правовые вопросы/. М., 1972. (Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности.)
  54. Е.В.Шорин. Коллегиальность и единоначалие в советском государственном управлении. М., Госюриздат, 1959.
  55. Е.Старосыцяк. Элементы науки управления. М., изд-во "Прогресс", 1965.
  56. Norman R.F. Maier. Problem-solving Discussiones and Conferences: Leadership Methods and Skills. London, 1963.
  57. J. Kaarma. Mõningate kollegiaalsete organite moodustamisega seotud probleemidest. - Juhtimine kohalikes nõukogudes. Kogumik artikleid. Koost. I. Sildmäe. Tln., kirjastus "Eesti Raamat", 1972.
  58. Barry E. Collins, Harold Cuetzkov. A social Psychology of Group Processes for Decision-Makeing. New-York, London, Sidney, 1964.
  59. Zalkind S.S., Costello T.W. Psychology in Administration A Research Orientation. Pretice Hall, Englewood Cliffe, 1963.
  60. Л.Невай. Основные черты развития гражданского процессуального права В.Н.Р. - "Советское государство и право", 1971, № 9.
  61. В.И.Ленин. Полн. собр. соч. Том 39.
  62. С.Завадский, Л.Кубицкий. Народный заседатель в уголовном процессе в Польше. - "Советское государство и право", 1968, № 8.
  63. П.Я.Трубицкий. Судебный надзор по гражданским делам нуждается в дальнейшем совершенствовании. - "Советское государство и право", 1970, № 9.

64. В.Г.Афанасьев. Научно-техническая революция, управление, образование. М., изд-во "Политическая литература", 1972.
65. М.А.Гурвич. О некоторых условиях эффективности гражданского процесса /в плане сравнительного правоведения/. - "Правоведение", 1971, № 4.
66. М.Марков. Социализм и управление. М., изд-во "Экономика", 1973.
67. Р.Лукасян. Проблемы интереса в советском гражданском процессуальном праве. Саратов, Приволжское книжное издательство, 1970.

ПРИНЦИПЫ СОВЕТСКОГО ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА, КАК ПРИНЦИПЫ ПОДСИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Я. О д а р

Р е з ю м е

Цель настоящей статьи заключается в проведении системного анализа принципов социального управления, в выявлении значения и форм реализации более общих принципов управления обществом в советском гражданском процессе, в определении места принципов гражданского процесса в системе принципов управления обществом.

Принцип гражданского процесса определяется автором как познанная субъектом государственного управления и урегулированная нормами гражданского процесса руководящая идея, выражающая объективную основу в определенной сфере развития социалистического общества.

Автор исходит из положения, что место зафиксирования принципа в том или другом законодательном акте не определяет сферу его действия и не превращает его в принцип определенной отрасли права. Таким образом, не все принципы права, нашедшие выражение в гражданско-процессуальном законодательстве, являются принципами гражданского процесса. Нормами гражданского процесса реализуются только общие принципы в гражданском судопроизводстве.

Автор исходит из следующей иерархии принципов: 1). Общие принципы управления, присущие управлению как кибернетическому явлению. Последние не становятся принципами права, но оказывают определенное влияние в любой отрасли управления. Нормы права, в том числе нормы гражданского процесса, должны учитывать влияние таких общих принципов, как, например, принцип оптимальной информации, принцип диффузии информации, принцип минимальных ступеней управления и др. В статье по-

казывается, где и в какой степени нормы гражданского процесса должны учитывать влияние названных общих принципов управления. Так, например, принцип минимальных ступеней управления имеет определенное значение при установлении подсудности гражданских дел. Статья содержит ряд предложений, направленных на уменьшение диффузии информации в гражданском процессе.

2). Принципы социального, в том числе государственного управления обществом. Не все принципы управления обществом становятся правовыми, а только те из них, которые получают правовую форму. Такими являются, например, принцип объективности управления, принцип оптимальности и эффективности управления и др. Подробно рассматриваются пути осуществления принципа оптимальности и эффективности в гражданском процессе. Этому могут способствовать многие нормы гражданского процесса. К сожалению, действующие нормы гражданского процесса недостаточно учитывают значение принципа оптимальности и эффективности.

Принципы демократического централизма, социалистической законности, участие трудящихся масс в государственном управлении в статье рассматриваются как принципы советского государственного управления, имеющие свои специфические формы реализации в советском гражданском процессе, как специфической сфере государственного управления.

3). Принципы судопроизводства (правосудия) являются общими для всех процессуальных форм правосудия. Сюда относятся принципы состязательности, устности, непосредственности, непрерывности, коллегиальности. Национальный язык судопроизводства и участие народных заседателей не считаются автором принципами судопроизводства. Они являются формами осуществления более общих принципов государственного управления в социалистическом обществе.

Специфическим, свойственным только советскому гражданскому процессуальному праву является принцип диспозитивности.

Системный анализ принципов и выделение их по сферам действия не умаляет значение общих принципов советского пра-

ва в гражданском процессе, а наоборот, помогает глубже раскрыть сущность этих принципов и заставляет обратить большее внимание на формы реализации их в отдельных отраслях права, обеспечивая тем самым полное осуществление принципов советского права.